دینێک بە فڕشتن!.. ببوار بشید

گەلانکاریی کۆنەپەرستانەی سی ساڵی ڕابردوو لە باشووری کوردستان و گەلانەوەی بە دواوە هەی سیاسییان لە پشتەوەیە. یەکێک لە گرنگترین لەو هەیانە پرسی دینە. لە هەناوی ئایینی ئیسلامەوە جۆرگەلێک لە ئیسلام و ئیسلامی سیاسیی لەم دەڤەرە دروست کراون کە لە هەر شتێک بچن لە دینێک ناچن.
مێژووی ئایین زۆر تازەترە لە مێژووی مرۆڤ. ئایین بەرهەمی دەیان هەزار ساڵ پاش پێشکەوتنی مرۆڤ بە بوونەوەرێک کە بتوانێت بدوێت و بیر بکاتەوە و هەستی خۆی دەربڕێت. لە سەرەتادا ترس لە بورکان و ئاگرکەوتنەوە و تاریکیی و چەیی دارستانەکان و قووڵیی و فراوانیی دەریاکان و پانتایی ئاسمان و ئەو شتانەی دیکە مرۆڤی ترساندووە و خستوویەتیە گومان و ڕازەوە. مرۆڤ زۆر پێش ئەوەی بتوانێت بدوێت و بپرسێت و بیر بکاتەوە، هەستی بە ترس کردوە کاتێک بینیوویەتی لە چاو دیاردە و کارەساتەکانی سرووشت و ئاژەڵانی کێویی و گەلانی وەرزەکاندا خۆی بوونەوەرێکی بەستەزمان و بچووکە.
بە پێی زانست ئەمە دەزانین مرۆڤی ئەمڕۆ گۆشتی هەمە سەیپیانزە و لە کیشوەری ئەفریقاوە سەرچاوە دەگرێت و کە پاشان بە جیهانی ئەمڕۆدا بڵاوبوونەتەوە. لەگەڵ بڵاوبوونەوە و نیشتەجێبوونەدا کولتور و نەریت و زمان و هتد پەیدابوون و گەلانکاریان بە سەردا هاتووە.
بە چاوخشاندنی زۆر سەرپێیی کە هیچ ماندووبوونێکی ناوێت بەمان دەردەکەوێت کە دینەکان یەکێک لەو لایەنانەی مرۆڤن کە پاش چەندین هەزار ساڵ لە هەبوونی مرۆڤ پەیدابوون و زیاتر پێوەندییان بە جوگرافیا و سرووشتی شوێن و کاتەوە هەیە، وەک لە مرۆڤ.
کاتێک مرۆڤێک لە بڕشە هیندوسەکەی هیندوستان لە دایک بێت ئەوا هەر لە دایکەوە دینەکەی هیندوسە و خودا مەزنەکەی براهمایە و لەوێشە و هەندێک خودای دیکەی وەکو شیڤا و هاوسەرەکەی پارڤاتی و کوڕەکانی گانیشا و کارتیکەیا و چەندینی تر هەن. یاخود بودیست یان جانیست یان هەر شتێکی تر بێت. خۆگەر لە چین لە دایک بێت ئەگەر بودیست نەبێت کەنفۆشیانیستە و ئەگەر نا ئەوا تائویستە و بگومان وەکو هەموو مرۆڤێکی تر دەتوانن باوەڕیان بە هیچ لەم دینانە نەبێت و ئەتەئیست یا ئەگنۆتیست بن یان هەر هیچ بە لایانەوە گرنگ نەبێت. ئەگەر هەمان مرۆڤ لە دونیای مەسیحدا لە دایک بێت جۆرەکانی

مەسیحیی دەبێت و لە جیهانی جوولەکەدا بە یەهودی لە دایک دەبێت. ئەو مرۆڤەی لە سەردەم و لە جوگرافیای فینیقیدا ژیابێت ئایینەکەی باڵت بووە کە خودای خێر و زریان بووە و لە سەردەمی میترادا میترایی و لە سەردەمی زەردەشتییدا زەردەشتیی بووە و بەو شێوەیە.
مرۆڤ پێش داگیرکارییکانی کریستیانیزم (مەسیحیەت) لە ناو جوگرافیای سکاندیناڤیا باوەڕی بە خوداوەندی ئاسا بووە. خوداوەندەکانی تر وەکو تور و ئۆدن و فرێیا و هتد هەبوون. باوەڕداران لە ژێر فشار و هێرشە و گوشەی زەردا ناچار کراون ببن بە عیسایی. زۆر لە ئایینەکانی ئەمریکای لاتین و ئەفریقا و ئاسیا و ناوچەکانی ناوەڕاست لە ئەنجامی داگیرکردنکانەوە بچووک بوونەتەوە یان بوون بە بەندێکی کولتووریی یاخود هەر نەماون. ئایینێک هەمیشە بووە بە ئایینی ئەو ناوچە جوگرافیایە کە تێیدا باو بووەتەوە.
لە زۆرێک لە حاڵەتەکاندا ئایینێک بووە بە ئایینی فەرمیی دەوڵەت. ئەمە لە مێژوودا نموونەی زۆرە. کریستیانیزم لە ماوەی سێ (300) سەد ساڵدا دینێکی تەواو جیاواز بوو لەگەڵ ئەو کاتەدا کە بوو بە ئایینی ڕەسما و بوو بە ئایینی دەسەڵات. پاشان بە نموونە لەو وڵاتانەدا کە بە هەی جیاواز پێیان دەگوترێت "شارستانیی" وەکو ئورووپا و ئەمریکا و هەندێک وڵاتی تر ئایین لە دەوڵەت و سیاسەت جیا کراوەتەوە. بەو شێوەیە بەرپرسیارێتیی مرۆڤ بەرامبەر هاومرۆڤ و خاک و یاسا و ڕەساکان و کار و ئەرک و ماف و لەبەرچاوگرتنی یاسانووسراوەکان لە سفارکدایە کە پەونەدیی بە مرۆڤ و خواکەیەوە نییە. هیندوسێک و موسڵمانێک و کریستیانێک و جوویەک و ئەتائیستێک و ئاگنۆستیستێک و یەکەکی تر کە بتێک بپەرستێت، جا ژن بێت یان پیاو یان نەرموکێک یاخود ڕەشپێست یان سپیپێست یان سەر بە هەر ئەتنیکێک بێت لە بەردەم یاسا و ڕەسا و دادگا و خوێندنگا و نەخۆشخانە و تاد جیاوازیکیان نییە.
خاڵکی هەموو ناوچەیکی ئەم گەی زەمینە باشترین و میهرەبانترین و گەورەترین و بەدەسەاتدارترین بە خودا و ئایینی خۆیان دەکەن. تەنانەت ئایینە بچووکەکانیش خۆیان بە باشترینەکان دادەنێن. هەموو ئەم خوداوەندانەی جیهان کە بە هەزارانن بە شێوەی جیاواز داوای گوڵایەڵی دەکەن و بە تەسەندنەوەی توند هێرشە لە سەرپەچییکاران دەکەن.
مرۆڤی ئەمڕۆ لە جیهاندا کە بەرەو ٨ ملیارد دەچێت نە کەمتر لە چوار (4) هەزار خودای بە ناوی جیاوازەوە هەیە. هەر یەکێک لە ئەمانە خودای خۆیان بە گەورەترین و بەهێزترین و دەسەاتدارترین و میهرەبانترین دادەنێت و هاوکات کاتێک پەویست بکات بە توندترین و

تەواوستەندترین خودا. هیچ کەس و لایەنێک خودای خۆی بە گەورەتر و بەهێزتر و لاوازتر لە هیچ خودایەکی دیکە دانانێت و تا ئەمڕۆش شەڕی بچووک و گەورە لە سەر ئەم بنەماوبڕیارە لەنێوخۆیان نەوەستاوە.
هەموو ئەمانە بە کەمەک هەڵبەستراوە و پەداگرتن باسی گەورەیی خودا و پەیامنێر و نووسراوەی خۆیان دەکەن. ئەگەر تا ئادیەک یاسای نووخۆیی یان نەودەوڵەتیی نێبەت ئەوا زۆرینەی ئەم دینانە پاوانی یەکتر دەبڕنن و هەڕ دەکەوتنە سەر یەکتر و کەمەکوژیی گەورە ئەنجام دەدەن. میهرەبانیی دین و گەورەیی و بەخشندەیی خوداکانیان هەرگیز ئەوەندە بەس ناکات کە یەکتر بە هەرچی خراپەکاریی تاوانبار نەکەن. ئەمە لە مێژوودا سەلمێندراوە.
ئیسلامیش وەکو ئایینێک لە جیهانی خێدا خودا و کتێب و پێغەمبەری خۆی بە گەورەترین و باشترین و چاکترین دانێت. ئەمە کە خەسڵەتی هەموو ئایینەکە تا ئێرە ئاسایی.
لە ناو هەموو ئەم دینانەی سەر زەمیندا کە هەن و کە ژمارەیان بە هەزارانە، ئایینی ئیسلام لە ئاڵۆزترین و ناڕەشنترین دینەکانە و بە پێی ئەو لێکدانەوانەی رۆژانە لە دەمی ئەوانەوە کە نوێنەرایەتی "ئیسلا" دەکەن و لێیان دەبیستین،لە ڕووگاری ئەمڕۆدا ئیسلام هیچ پێناس و سنوور و میچەکی نییە. ڕاستە ئاماژە بەپێنج کەڵەکەی ئیسلام دەکرێت و ئەویش کە خۆی حەدیسەکە (گەمانەوییەکە!)، بەڵام هەر سەدان و بگرە هەزاران تەفسیریی جیاواز بە قورئان و حەدیسەکان و کردە ڕۆژانەییەکان دەکرێت، و هاوکات هاواریش دەکرێت کە "ئەمە هەموو موسڵمانین".
لە ڕاستییدا لە زەربەی دەخکاندا تەنها "ئیسلا" خاڵی هاوبەشە، دەنا تەنانەت خودی پێغەمبەر و حەدیسەکان کە دەگوترێت هی ئەو یان کەسایەتیی دیکەی موسڵمانن نابن بە خاڵی هاوبەش.
ئیسلام ئایینێکە هێندەی ژمارەی لایەنگرانی خۆی جۆری هەیە. هەر موسڵمانە و دەتوانێت بە ئازووی دڵی خۆی پێناسەی موسڵمانبوونەکەی و ئیسلام بکات.
هیچ یەکێک لەم دینانەی سەر زەوی ئەگەرچی هەندێکیان ڕاستەوخۆ خۆیان بە ئاسمانیی دانێن و یەکتاپەرستن و هی دیکەش وەکو هیندویزم یەکتاپەرست بەڵام ئاسمانیی نییە، وەکو ئیسلام خۆی بە کۆتا دین و بە هەڕ ڕاستترین دانانێت و نەهی و نەفی لاوانی تر ناکات. لە ناو ئەم چەند هەزار دینەی سەر زەمیندا تەنها ئیسلامە کە بە داری زەڕە خۆی بە سەر تاکەکەسدا دەسەپێنێت و خۆی بە دوا دین دا دانێت لەو مانایەدا کە ئیتر هەرچی هەیە پووچەڵ دەبنەوە.
ئایینی یەهودی کە بناخەی کریستیانیزمیش و لێکچوونێکی زۆری لەگەڵ ئیسلام هەیە هەروەکو ئیسلام یەکتاپەرستە، بەڵام دروست بە پێچەوانەی

ئیسلامەوە ئایینێکی فراوانخواز و پڕستنخواز و پاوانخواز نییە. ئەم جیاوازییە زۆر گەورە و بنەڕەتییە. مرۆڤێک ئەگەر بیەوێت و سەدان جاریش و داوا بکات بە یەهودی قبوڵ ناکرێت. هیندویزمیش بە هەمان شێوەیە. کریستیانیزمی ئەمڕۆش هەر وایە و لە زۆربەی ئایینەکانی دیکەدا دەبێت خەت بە دەخوازی خەت داوا بکەیت و کەسیش چاوەڕێت بە پەشیمانبوونەوە و پیادەکردن ناکات.
ئیسلام سەر دیوار و بندیوار و چواردەور لە مرۆڤ دەگرێت و جارێک بە شایەتومانی سەر غەرغەرەی مەرگیش ئازیە و جارێک بە سەربەرزییەوە شایەتومانی ژێر چۆقۆ و کێردیش وەردەگرێت. جارێک بە قسەی مەلاکان هەر کەسێک نوێژ نەکات هەرگیز بەهەشت نابینێت و جارێک تەنیا خودا خۆی لە نوێژی قیامەتدا بڕیار دەدات و تەنانەت باسی دوا مرۆڤیش دەکرێت کە لە دەرگاخەوە بە بەهەشت دەنێردرێت. تاوانبارانی دز و تاڵانچی و بکوژ و ببڕە حەواڵەی خودا دەکرێن، بەناوی خودا دەتوانێت هەر هەمووپان یان ئەوانەی دەیەوێت ببەخشێت بە گوێدان بەو کەسانەی لە سەر زەوی زیانیان پێ گەیشتووە یان "ناچن بە ناو بەهەشت تا وشتر بە کونەدەرزیدا تێپەڕێ نەبێت/ ولا یدخلون الجنة حتی یلج الجمل فی سم الخیاط". هاوکاتیش نوێژکەی لەیلەتوقەدر یان حەجەک و عەمرەیەک دەتوانێت هەموو گوناهەکان بسڕێتەوە و بەو شێوەیە.
چوون بە بەهەشت چەندیش ئاسان یان زەحمەت بێت ئەوا بە پێچەوانەی ئایینەکانی ترەوە ئیسلام بە قامچی دوات دەکەوێت تا بتکات بە موسڵمان و لە بەر خاتری خۆشت دەیکات. لەبەرئەوەی نا کە خودا پێویستی بە بوونی تۆ وەک موسڵمانێک هەیە، بەڵکو لەبەرئەوەی خودا لێت ئازی بێت و بچێیت بە بەهەشت و خۆشت لە بگوزەرێت.
لە ئەگەری بەموسڵمان نەبووندا بە کافر و مولحید و هتد جونبارانت دەکەن و بە لە ئەوەی لە سەر زەوی بە شێوەی جیاواز هەڵسوڕێت لە دەکەن ئەوا بە سووتاندنی هەتاهەتایی و شەق و تەهەدان و سووکایەتیپێکردنی ئەو دنیا (قیامەت/ زیندووبوونەوە) بێت تەواو دەکەن. هەندێکیان هێندە دەڕۆن کە خودی ئەڵلا شەقشەقەنت پێ دەکات. دوا بڕیار و لێبووردەیی و بەخشینەکانی خودا بە ئاسانیی لە بیر دەکرێن.
نوێنەرانی ئەم ئایینە دڕیان حەدیس بە نموونە بە ئەوە هەیە کە هەر کەس لە سەر دین و باوەڕی خۆی بێت با ببێت و بە دڕیان حەدیسیش لە سەر ئەوە هەیە کە نوێژنەکەر کافرە و کە تەنانەت ئەوانەی هاوەڵێتیی نوێژنەکەر دەکەن کافرن و کە تەنانەت هاوسەرەکانیشیان پێیان حەرامن و کە تەنیا چارەسەریان کە بە کافری نەمرن ئەوێ کە لێیان جیابنەوە و بەو شێوەیە.
ئەم نموونە خەدژگۆیانە/ کۆنترادیکتانە (تناقض) هەموویان دەتوانن

ەست ین و هەمووشیان دەتوانن هەڵە بن. بۆ پەی دەسەڵات و کات و شوێن و بەرژەوەندیی لایەنەکان و کەسانی دووچار و مەبەستی سەرکیی سەرئەنجامەکان دەگەڕێن. لە ئەم نووسینەرایەتیەدا ئامانج هەڵبازەکان پیرەز دەکات و ئامانجیش هەمیشە بردنەوەیە لە ئەو کەسەی دژبەرە. کەشە لە سەر هەڵکەی کەشتیەک کە چەن دابەش بکرێت لە حاڵەتێکدا ئەگەر سێ کەس خەیان بکەن بۆ خاوەنی، سێدان مەلا بۆ حەدیسی جیاواز و ئایەتی جیاواز و لێکدانەوەی جیاوازەوە ئەو هەڵکەیە بۆ یەکێک لەو سێ کەسە دەوا دەبینن و ئەو ڕاستییەی کە کەشتیەر هەڵکە ناکات هەرگیز نابێت بۆ باس.
لە دیدێکی تریەوە کاتێک لە جوگرافیای دونیای ئیسلام دەووانین دەبینین دەسەڵاتدارانی لەم سەر بە ئەو سەری ئەم دونیای ئیسلامە لە سەر گەل و نیشتیمانی خەیان تاڵیتار و دیکتاتەر و تاڵانچین. لە کەماری ئیسلامیی مەریتانیاوە کە یەکێک لە دەوڵەمەندترین وڵاتکانی جیهانە و هەروەها یەکێکیش لە وڵاتە هەژارە خراپەکانە کە تەنانەت کەیلەشی تیادا دەکەدرێت و دەفرۆشرێت بە ناو هەموو باکووری ئەفریقا (تونسی لە دەربچێت) بەرەو قووڵاییەکانی دونیای ئیسلامدا تا دەگاتە بەنگلادیش خەستەتە تایبەتییەکانیان کە بووە بە ناسنامەیان، بریتیین لە فەسادی ئەخلاقیی و کوشتن و بڕین و ستەمی میللی و چینایەتیی و جەندەریی و تاد، ڕەزنەگرتن لە پێکهاتە ئایینیەکانی دیکە و لە مرۆڤگەلی لەقەوماو و پەناهەندە و بیانیی، عەشیرەتگەریی و تایفەگەریی و چەوساندنەوەی ژنان وەکو ئاوگە بە ژنان بە چارەسەرکردنی کەشەی کەمایەتیی و تاوانکاریی، منداڵ بە شوودان و بە زۆر بە شوودان و خەتەنەکردنی بنەڕەتیی و تاد. هەموو ئەمانە لە دایک و باوکەوە و بە ناسنامەی باری کەسیەتیی موسەمانن. موسەمانبوونەکە بە دەوڵەت هەندە گرینگە کە تەنانەت لە سەر ناسنامەکانیشیان دەنووسرێت. ناموسەمانبوونەکەیش بە هەمان شێوە گرینگە چونکە مرۆڤی هاووڵاتیی بەی نییە بە وەتام بێت و حەتمەن دەبێت دینێک هەبژاردبێت کە ئەگەرچی هەنگە ببێت بە مایەی هەڵاواردن و شاربەدەرکردن یان تەنانەت کوشتنیش.
هەر بە نموونە لە سەرهەڵدانی داعیشدا ئەوە بەس بوو کە مرۆڤکی موسەمانی سەر بە دینی شیعە بێت بە ئەوەی هەر لە جێی خەیدا سەر ببەدرێت. کەسانێک هەن تا ئێستایش شیعە و سوننە وەکو دوو مەزهەبی هەمان دین دەبینن، بەڵام هەموو ئەو دژایەتیانەی لە نێوان سوننە و شیعەدا هەن بەگەن بە ئەوەی دوو مەزهەبی هەمان دین نیین، بەڵکو دوو دینی سەربەخۆن. کەشکە لەوەدایە کە هیچیان بەرەکی ئەوی تریان بەرنادات و واز ناهێنێت تا خودا ئەو بیارە بدات. نەخێر، شکە لە پشدا زۆر پش ئەوەی بگاتە بەر قاپی خودا، دەبێت ببردرێتەوە.

کاتێک دەبێت بە باسی ئیسلام ئەوا بەگومان دەگوترێت کە خودی ئایینەکە پاکە و بەگەردە و ئەوە موسڵمانە کە ناتوانێت موسڵمانێکی ڕاست بێت و کەسیش نازانێت موسڵمانبوونی ڕاست کامەیە و چۆنە. کاتێک دەڵێت سەر موسڵمان ئەوا هەر موسڵمانێک ئەوی تر بەوە تۆمەتبار دەکات کە ئەو موسڵمانی ڕاستەقینە نییە. ئەمە تاوانبارکردنێکی زنجیرەیی سیستەماتیکی دونیای ئیسلامە. نێک هەر تاکەکەسی گشتیی موسڵمان بەڵکو بە سەدان و هەزاران مەلا یەکتر بە موسڵمانی ناڕاستەقینە تاوانبار دەکەن. هەروەها چەندین ڕەبازی فەرمییش هەیە کە بە هەمان شێوە یەکتر دەناسێنن.
لە هەموو دونیای شارستانیدا کە ئێگاتە نزیکەی ملیاردونیوەک مرۆڤ هەندەی شارچکەیەکی جیهانی موسڵمان، بە نموونە شارچکەیەکی کوردستان، نە بە درۆ سوێند بە خودای خۆیان دەخۆن، نە خۆیان ناچار بە درۆکردنی ڕۆژانە دەکەن، نە ڕێگای جوێندان و دەمپیسیی دەگرنە بەر، نە بوختان و قسە بە یەکتر و بە بەتاوانان هەڵە دەبەستن، نە ناپاکیی بەرامبەر هاووڵاتیی و نیشتیمانی خۆیان دەکەن، نە دزیی لە موڵکی گشتیی دەکەن و نە بەڵێزیی بەرامبەر بە یەک و بە ژینگە و بە سرووشت دەکەن و نە بە بەتایبەتییش پۆلاماری خوشک و دایک و ژنی یەکتر دەدەن. ئەمە بە گشتیی خەسڵەتی دونیای ئیسلامە.
ئیسلام لە درێژخایانی خۆیدا بووە بە دامەزراوەیەکی بازرگانیی گەورە و ئاڵاز، واتە ئینتەرپرایزێک. لەو دامەزراوەیەدا هەیکەلێکی بەکخستنی بەرچاو هەیە کە لە "خادم الحرمین الشریفین" ـەوە دەست پێ دەکات، واتە کلیلدار یان خزمەتکاری ماڵی خودا لە مەککە و ماڵی پێغەمبەر لە مەدینە کە بە نەریت مەلیکی ئالسعودن، هەتا دەگاتە مجەورێکی مزگەوتێکی بچکۆلەی هەر شوێنێکی ئەم دونیای ئیسلامە. لەم دامەزراوەیەدا کە پاشا و بنەماڵەی ئالسعود نوێنەرایەتیی دەکەن بە هەزاران شێخ و سەید و موفتی و بە سەدان هەزار مەلا و فەقێ و مجەوەر و تاد هەن. هەموو ئەمانە بە شێوەی جیاواز لە پرس و دەسەڵاتی سیاسییدان. لە هەندێکیانەدا دەستبەسەرداگیراو و زیندانیین و لە هەندێکیشیاندا هەمکارن. لە هەردوو حاڵەتەکەدا دەوڵەت بە هەزارویەک بیانوو و پاساو هەم خۆی دەپارێزێت و هەم موسڵمانبوونی ڕاستەقینەی خۆی دەخاتە بەردەست، هەروەکو چۆن دژبەرە موسڵمانەکان بە هەزارویەک بیانوو و پاساو ناموسڵمانبوونی دەسەڵات و موسڵمانبوونی ڕاستەقینەی خۆیان دەفرۆشنەوە. حەشاماتێکی سەدان ملیۆنی هەشووت و بەدبەختی بە ناسنامەموسڵمان، کاریگەریی بنەڕەتییان لە سەر نفوزی سیاسیی ئیسلام هەیە چونکە سوود لە ناو و ژمارەیان وەردەگیرێت. لە هەر یەکێک لە ئەمانەدا، جا گوندێکی بچووک لە وڵاتێک بگرێتەوە یان دەوڵەتێکی تایبەتیی بگرێتەوە یان

یەکێک لە سوننە یان شیعە یان یەکێک لە لایەنگرانی بگرێتەوە، دەتوانێت بە تەواوی ئیسلامێکی جیاواز بێت. بەو شێوەیە ئایینێک دروست کراوە کە سنوور و میچی بە ئارەزووی ئیمانداری خاوەن دەسەلات دەگۆڕدرێت. ئەو دەسەلاتە دەتوانێت لە چوارچێوەی گوندێکدا بێت.

ئیسلام لە باشووری کوردستان

ئیسلام لە باشووری کوردستان کە بە دەنیایییەوە لەگەڵ زەر شوێنی جیهانیی ئیسلام جیاوازە بە گشتیی سێ جۆرە. جۆری یەکەم ئەو ئیسلامە نەریتییە سوننەییە (نەک سوننە) کە تاکەکەسێک لە نەریتی باوی باوکایەتییەوە ناسنامەیەکی ئیسلامیی هەیە و باوەڕی بە خوایەکە کە لە کەلەگای کوردستاندا عادەتەن هەر بە "خودا" ناسراوە نەک بەتایبەتیی بە "ئەللا" و کە تاکەکەس بە پێی تێگەیشتن و توانا و کاریگەریی دەوروبەری بە شێوەیەک کە پێی ڕاست و دروستە موسڵمانبوونی خۆی پیادە دەکات. ئەم جۆرە موسڵمانبوونە لە کەلەگای باشووردا هەتا سەرەتای دەیەکانی نەوەدی سەدەی پێشوو بەربڵاوترین لە شێوەی موسڵمانبوون بوون و پیاوانی ئایینی کە هەرە زەرینەیان نیشتیمانپەروەرن بوون و زۆریان تێکۆشەریش بوون لە مێژووی کورددا لەم شێوەیە بوون. گرنگترین و گەورەترین خەسڵەتی ئەم شێوەیە لە ئیسلام بە شێوەکانی تەریقەتی شێخایەتیی و موسڵمانی ئاسایی ئەوەیە کە ئیسلام تا ڕادەیەکی باڵا ئاشتیخوازە و هەر کەس لەگەڵ خودای خۆیدا تەڕافە، واتە پەیوەندیی خود و خودا. لەم شێوەیەدا تاکەکەسی موسڵمان دەستوەرنادات کاروباری خەڵکی تر و تەنانەت لە ناو خێزانەکانیشدا باوک وەکو سەرکی خێزان ئەتەنمێکی شایانباس بە ئەندامانی خێزان دەدات. لەم مەدڵەدا جلوبەرگ و شێوەی خەڵازاندنەوە و ڕووخسار و خواردن و هاتنوچووی گشتیی و هتد تا ڕادەیەکی شایانباس لە بازنەی ئازادیی تاکەکەسدا بوون.

هەموومان لە ژیانگای ئەو تەمارانەوە کە سەبارەت بە جلوبەرگ و خواردنگاکان و نانخۆشخانەکان و گەرانی و هونەرەکانی ترن چ لە عێراق و چ لە کوردستان، و تەنانەت ئێران و تورکیا و ئەفغانستان و تاد، دەتوانین بگەیینەوە بە ساڵانی پەنجا و شەست و حەفتا و هەشتاکان و ببینین کە ئەم جۆرە لە موسڵمانی ڕەحانیی پاک زەرباڵیتیی بووە و هاوکات هیچ جۆرە لە خەسڵەتێکی ئیسلامی سیاسیی بە ئەو سەردەمانەوە نییە.

ئایا هیچ کەسێک دەتوانێت ئەوندە بە ئابوور بێت کە مێری کافربوون و بەڕووشتیی و بێئەدەبیی لە هەموو موسڵمانانی سەدەی ڕابردوو و یان ئەوانە بدات؟

لەم جۆرە موسڵمانەدا کە لایەنە ڕۆحانیەکەی دیارە تاکەکەس بەگشتیی یەک ڕووە و یەک کەسایەتیی هەیە.
جۆری دووەم موسڵمانی بازرگانە. موسڵمانی بازرگان ئەو موسڵمانەیە کە لە ڕووانگەتدا لە موسڵمانکی نەریتیی دەچێت، بەڵام لە ڕاستیدا کاسبی بە دینکەوە دەکات. ئەم کاسبیە هەر لە مزگەوت دروستکردنەوە تا ئاشکراکردنی زەکات و سەرفترە و گۆشتی خۆر و کەینی بەرماڵەک و دوو مەسینە بە مزگەوت بە شەوێک دەکات کە ببینرێت و لە ئەو ڕۆژگایەوە مەری پیاوچاکبوون دەکڕێت و دەیخاتە خزمەتی ئەو کاسبیەوە کە هەیەتی. لایەنە ڕۆحانیەکە لەم جۆرە یاندا تەواو کاڵ و ڕووانگەڕیەکە بە ئاسانیی دەناسرێتەوە. ئەم جۆرە موسڵمانانە نەک هەر دووەوون، بەڵکو چەندەوون و لە هەر شوێنێ و کەسایەتیەکی جیاوازیان هەیە. لەگەڵ هەر یەک لە ژن و منداڵان و دەرودراوسێ و هاوگەڕێک کەسایەتیەکی جیاوازیان هەیە، لە بازاڕ و مامەڵەکردن و ناو خەڵکی گشتییدا کەسایەتییەکی تر و بەو شێوەیە. جیهانی ئیسلام پڕە لەم جۆرە و بگومان لە کوردستان بەئەژمارن.
جۆری سێیەم ئیسلامی سیاسییە. ئیسلامیی سیاسیی لە باشوور بە تایبەتیی هەر سی (30) ساڵەک تەمەنیەتی و بە گشتیی چل (40) ساڵەک و دروستکراوی سعودیە و پاکستان و پاشان بەتایبەتیی تورکیا و ئێرانە کە دیارە ئەوە چەند ساڵەکە بەتایبەتیی لەلایەن قەتەر و ئیستیخباراتی تورکییەوە بڕەوی پێ دەدرێت و دەخرێتە بازاڕەوە. ئەم جۆرە لە ئیسلام بە تووندیی کەوتووەتە ناو بازاڕی سوودا و مامەڵەی بازرگانیی ئایینەوە و تورکیا و ئێران وەکو بەشێک لە شەڕی تایبەت دژ بە خەباتی ئازادیخوازیی خەڵکی کوردستان بەکاری دەهێنن. لە ئەم شۆڕشەدا هەموو شتێک بە دامەزراوە کراوە و کەسی موسڵمان ڕێک خراوە و بە دیسپلینێکی پۆلیسیی و لێپرسینەوە و چاودێریکردن و چاولێسەربوون بەستراوەتەوە. کەسانی ناو ئەم جۆرە لە ناو سۆشیالمیدیادا چالاکن و خراپترین لە دەمپیس و جوێنفرۆشکانن و بە سەدان پەیجی درزنە و ساختە بەناوە دەبن و بە دەستە هەرش دەکەنە سەر ئامانجکانیان و بوختان و درۆ هەڵە دەبەستن. ئیسلامی سیاسیی لە کوردستاندا بەتایبەتیی دژ بە خەباتی ئازادیخوازی خەڵکی کوردستان کار دەکات، بەڵام بە شێوەیەک مامەڵە دەکات کە کوردی عەیار بیستوچوار بێت.
ئەم "ئیسلامە فەوقە مواسەفاتە کوردیە" هەر شەوالەک و چەغە و جامانەیەک زیاتر لە سەریان ناکەوێت و بگومان زووزووش باس لە کولتوری کوردیی بە شێوەی خەیان دەکەن کە گوایا هی کوردی ئەسڵەن. ئەم جۆرە لە موسڵمان بە ئاشکرا پەیوەندیی بە ئێران و تورکیاوە

هەیە و لە خزمەتی بەرژەوەندیە ئاسایشیی و نەتەوەییەکانی ئەواندا کار دەکات. ئەرکی ئیسلامی سیاسیی لە کوردستان مژغولکردنی تاکەکسی کوردە بە ناوی ئەو جارە لە ئیسلام کە تورکیا و ئێران لە کوردیان دەوێت. ئەوان دەیانەوێت کورد لە هەموو بەهایەکی نەتەوەیی دابماڵن، بەنام بە شەواڵ و چەغیەکەوە بیهێنەوە تا بە ووخسار لە "کورد" بچن و بتوانن ناویان بە "کوردی موسڵمان" بنێن.
ئەم جلە کوردییە درێژنیە کە تا سەر ئەسک ساختەچیەتیی بازرگانییکردنە بە دینەوە بگومان تەنیا بە پیاوانە دەنا ئەگەرچی جلوبەرگی نەریتی کوردیی ژنان ئاودامان و درێژ و داپۆشەرە ئەوا ژنان دەبێت ووە بکەنە جبە و عەبا و سەرپۆشی تەواو و مەقنەعە و محاجەبە و قیناع. کاتێکیش جلی کوردی بپۆشن، هەر عەبا و جبە و محاجەبە و تاد بە سەردا دەدەن.
هەی سەرکیی بەاوبوونەوەی ئەم ئیسلامی سیاسییە دگەتەوە بە برسیکردنی خەڵکی باشوور کە خەڵکانێکی سەر بە تورکیا و ئێران ئارد و نان و شتومەکی خەراکییان لە پاش ئاپڵێنەوە بە خەڵک دەبەخشییەوە و وردەودە ئەم کارە مەری ئەووشتیی ئیسلامیی لە درا و لە بیر کرا کە و بە چ مەبەستێک لە پشتیەوەیەتی.
ئەکخستنەکان لەگەڵ کاتدا پێشخران و دامەزراوە و کاسبی جیاواز دروست کران و هەڵی کار و پارەی بندیێواری خوداپەرستیی بە خەڵک بەدراوەتەوە کە بگومان بەشێکە لە شەڵی تایبەت و خەڵکی ئەشووت و بەدبەختی ئەم دەقەرە لەسی تە ناگەن. ئەم جارە لە "ئەووشتی ئیسلامیی" شەڵ بووەوە بە ناو گەنجانی بە کار و خوەندکارانی هەژار لە نزیکەی سەرانسەری باشووردا. ئیسلامیستە ووخسار شاردراوەکان، کە لە پشت "دەمامکی ئەووشتی ئیسلامیی"خەیان حەشار دەدا و ئەستایش هەر وان، پارەی داخیلی و خواردن و شتیان وەرنەدەگرت لە قوتابیەکان، قوتابیەکانیش لەبەر ئەمە و تا خەرجی خوەندنیان کەمتر بێت لە داخلیەکانی ئەوان دەمانەوە. پەدانی شوێنی داخلی و خواردنی بەڵاش بوو بە هەکاری یەکەمی ئەم ملشکاندنەی گەنجانی کورد. ووون و ئاشکرا بوو ئەو گەنجانە و گەورەسانەانی دایکوباوک و چاوردەوریان لە پەناو ئەو ژەمە نان و خەراک و وردەئیمتیازاندا بوون بە چاودەبەری ئەم ئەکخراوانە و هەر چیەکیان پە بگوترایە دەبا ئاستەوخە بیکەن و نەوەرن بەڵێن نا چونکە بە دەرکردن کەتایی پە دەهات. پاساوەکەش کە هەمووی بە "خوداگیان" ـە و لە پەناوی ئیسلامدایە هەموو هەستەکی ویژدانناەحەتیی لای نەچیر ئادەماڵی. کاتێک، بە نموونە، لەیلەتولقەدر خەڵکی هەزار مانگی هەبێت، ئەوا خودا ئەوەندە گەورەیە کە ئەژی خەڵی لە نیشتیمانفرۆشان و خیانەتکارانیش خەش دەبێت، جا با گوناهەکانیان دەریایەک خوێن و

ئازاریش لە سەر هاومرەڤکان کەوتبێت.
هەمان ئەو کارە بوو کە بەعسیەکان کاتی خۆی زیاتر لە نیوملوێن کوردیان لە ژێر ناوی "المرتزقە" دا لەکخستبوو. "المرتزقە" بە مانای جاش نایەت وەکو هەندێک کەس لەی تە دەگەن، بەڵکو بە مانای "زقدراو/ بژێوی دراو/ ئەو کەسەی بژیوی دابینکراوە" دێت. سەددام حوسەین بە ئەوانەی دەگوت "بژیویدراوی خۆم"، دروست بە پێچەوانەی ئەو گوتەی ئیسلامەوە کە خودا رزقی خەڵک دەدات. دووبارەکردنەوەی ئەم تاکتیکە لە لایەن تورکیا و ئێرانەوە، ئەم جارەیان بە ناوی خودا و ئیسلامەوە زۆر ئاسان بوو. ئیتر کەس پێویستی نەدەکرد خۆی بە قەرزداری سەرەکەماڵێک یان حیزبێک بزانێت، بەڵکو ئەم ئارد و نان و خۆراک و پارە و کارە لە خوداوە دێت. کێشەکە لە ئەوەدایە کە وردەوردە ناوی خودا دەسەدرایەوە و جێری ئیسلامیە تورکیی و ئێرانییەکە جێگای دەگرتەوە.
ئێستا کە کراوە بە سیستەمێکی چەسپاو کەس نایەوێت بیری لە بکاتەوە کە ئایا لەو پرسیەدا خودا چی لێ هات. گرینگ ئەوەیە ورگەکان تێر ببن و خەرجیی ژیانە و مانگانە لە هەر فەرمێکدا بێت، فەراهەم بکرێت. لە کۆتاییدا خۆ هەموو شت هەر چارەنووسی خودایە و هەر شتێک خۆی ڕزامەندیی لە سەر نەبێت، نابێت.
ئەم لەکخستنە کە پسپۆڕیی شارەزایی تایبەتیی لە پشتەوەیە، ژیانە هەموو بەرنامەیان بە دانرابوو (ئێستایش هەر بەردەوامە) کە دەبوو لە دانیشتن و کێبووەوکانی ئەم لەکخراوانەدا بن و کتێبی تایبەت بە ڕێبازەکەی خۆیان لەژێر ناوی پەروەردە و ڕۆشنبیرکردن و لە خودانزیکبوونەوە بە بەڵاش بە قوتابیەکان دەدا. هەموو ئەمانە لە فەرمی بایەی ئیسلام سیاسییدا.
ئەگەر ئێران بە پێی کولتوری فارسیی فەرە کە پڕلە ناکات و بە لاواندنەوە نەچیری خۆی سەر دەبڕێت و لە سەر کوشتاشی شین دەکات، ئەوا تورکەکان کە دوژمنی سەرسەختی گەلانی ڕۆسەنی ئەم ناوچەیەن و بەتایبەتییش زۆر لە کورد تووڕەن کە وێنەی ئەرمەن و ئاسوور و یۆنانی میان نەداوە، بە ئاشکرا ڕێبازی ئیسلامیی تورکییان فەرز دەکرد. بە نموونە لە ژێر ناوی نورسی و پێیامەکانی (نور) هەموو کەمالیستێکیان بە بەڵاش بە دەکردەوە و بە شەویەکیش دەیانکرد کە دەست و خۆشویستی کوردن و کاریان ئەویە خزمەت بە کورد بکەن. ئەم لەکخراوەیە ئەوەندە تورکی لای گەنجی کورد خۆشویست کردووە، کە تورک کراوە بە وێنای خودا لە سەر زەوی. لە کودەتای ١٥/٦/٢٠١٦ دا کاتێک کە ئەردۆغان گوتەنی پێ تاوانبار کرد، ئەوا ئیسلامیستە تورکچیەکانی کورد دڵیان نەدەهات نە دژی ئەردۆغان و نە دژی گوتەن بن و کەوتبوونە داوای خۆشویستیی یەکسەرەوە لەگەڵ تورک

و لە هەوشاندنەوەی ئەو نازونیعمەتە دەترسان کە بە پارەی ئەو دووانە لە سەری دەلەوەران. شایانی باسە، کاتێک کە ئەردەغان کەوتە شەپی سیاسیی و دیپلۆماسیی و ئابووریی لەگەڵ ئەو وڵاتانەدا کە مەکتەبێئیسلامیکانی گومان هەبوو و فەرمانی دەدا داینبخەن، سەبارەت بە هەرەمی کوردستان نەک هەر هیچی نەگوت بەڵکو ڕێگای لە پشکستن و بەردەوامیی پەوەندییەکانیش نەگرت.
دەخە سیاسییە ئابووریيە کۆمەڵایەتییەکە هەندە لە بارە کە لەم ساڵانەی دووایيدا ئیسلامی سیاسیی وردەورد قاچی لە درێژ کردووە و بە ئارەزووی خۆی خەریکی مەرلەدانە لەوی کە موسەمانی ڕاستەقینەیە و کە کافرە و مولحیدە و خوانەناسە و تاد. بەو شێوەیە پسووڵەی موسەمانبوون دەفرۆشنەوە و بە خێتابی هەرشبەرانەی دەمپیسانەی تاوانبارکارانە تەون دەچنن. ئەمە بە ناوی "ئەخلاق"ـەوە دەکەن و مەبەستیشیان لە ئەخلاق تەنها ناوگۆڕ و ئاویش بگومان ناوگۆڕەی ژنە. لەو هەرشەدا بەتایبەتیی موسەمانی ئاسایی بە ئامانج دەگرن و دەیانەوێت لە ڕێگای تیرۆری ئایدیۆلۆژیی و تیرۆری شەخسیەوە ملکەچییان بە سەردا بسەپێنن.
هەرشی بەربەاو و تایبەتییان بە پلەی یەکەم لە سەر ژنانە و هەرچی بە دەمیاندا دێت دژ بە ژنانێک کە نایانەوێت لە ژێر عەبا و حیجابدا بن، دەیڵێن و بە بیانووی ئەوەی کە گوایا بە خودای دەکەن ئەوا هەموو شتێک بە ڕەوا دەبینن. زۆرینەی ئەو مۆلایانەی سووکایەتییکردن بە ژنان دەکەون دەخێکی شێتییەوە. بە نموون هەر هەموویان بەوە دەست پێ دەکەن کە ژنێک تەلەفۆنی بە کردوون، یان دەڵێن نایانەوێت ناوی بهێنن. تەنانەت هەرشی سێکسییش دەکەن بە سەر ئەو ژنانەی کە حەوشە دەشکێن لەگەڵ ئەوەدا کە یەکێک لە کارە ڕۆژانەییەکانی زۆرێک لە ژنانی کورد خاوێنکردنەوە و شتنی حەوشەیە. بیانووی ئەمانە هەڵکردنی کراسەکیانە کە عادەتەن ئاوداماندە. باسکردنی ژن وەکو خواردنی میوەیەکی ئاوەکیی لە هاتووە کە مۆلای ئاخوندر لیک و ئاو و هەندێک جار بە ڕوونیی شەهوەتیش بە دەمیدا دێتە خوار و دەکەوێتە قوچقوچ و مچەمچ و هەڵلوشین، بەتایبەتیی لە باسی بەهەشت و بە سێکسیکردنی خەسڵەتی بەهەشت.
لە دژایەتیکردنی ژنانەدا ژنان دەکرێن بە پارچەیەک گۆشتی سێکسیی. ئەو پارچە گۆشتە هەست و نەستی نییە، تووشی نەخۆشین نابێت و هیچ شوێنکی نائێشێت، بیر لە منداڵ و برا و باوک و دایک و کەسوکار و دڕاوسێ و نیشتیمانی ناکاتەوە، کێشەی کۆمەڵایەتیی و سیاسیی و ئابووریی نییە و خەمی هیچ ناخوات و سەری بە هیچەوە نائێشێنت و تەنیا و تەنیا هەر بیر لە سێکس دەکاتەوە. هەر ئەوەندە چاوت لە خاڵە کرد پیاوێک دەخەڵتێنێت و دەیدا بە سەر خۆیدا. ئەمە ئەو

وێنەیەی ژنێ کە لە زیندانی کەلەسەرکانی ناو وڵاتی ئوقافۆ هەتا کەلکە مجۆرکاندا تێگەیشتنکی نەگەیشتووە. ژن مرۆڤ نییە، بەکو پەراسوویکی هەڵخڕێندراوە و مەرامی لە خشتەبردنی پیاوە.
هاوتەریب هەرش بە سەر ئەدەبیات و گۆرانی و موزیک دەکەن و لە ئەم هەرشەدا بەتایبەتیی خەباتی ئازادیخوازیی بە ئامانج دەگرن. بە نموونە، هەرشکی گۆرەیان کردووەتە سەر سروودی "ئەی ڕەقیب" کە شیعری پایەبەند و نەمر "دەدار" ـە گوایا دەدار کفری کردووە. بە ئەم شێوەیە لوتبەرزییەکی بینراویان تەمار کردووە و ڕەقەمکیان بە خەیان وەکو پارێزەری دینی ئیسلام داوە.
تێکدانی شیعری "ئەی ڕەقیب" و هەوەدان بە گەلکردن و گەوجکردن و گاڵتەکردن بە ئەقڵی موسڵمانی ئاسایی کورد گۆڕکانی ئەم ئیسلامە سیاسییەیە. ئەوی ئەلفبێیەک لە شیعری کوردی تە بگات (ناکرێت ئەمانە کە خەیان بە زانا لە قەڵەم دەدەن، نەزانن!) دەدار دەڵێت:
ئەی ڕەقیب هەر ماوە قەومی کورد زمان، نایشکێنی دانەری تەپی زەمان.
دەدار دەڵێت: دانەری تەپی زەمان، کە خودایە، نایشکێنە، نەک ناتوانێت بیشکێنێت و نەک بەی ناشکێندرێ، بەکو "نایشکێنێ"، واتە دەست بە باڵ و بە پشتیەوە دەگرێت.
بە چەواشەبردنی خەڵکی موسڵمانی ناهەشیاری کورد تەنها و تەنها بازرگانییەکی سیاسیی و دژایەتیکردنی خەباتە ئازادیخوازییەکەیەتی. لە ڕێگای ئەو دەستدرێژیی کردنەوە بە سەر دەدار لە ڕاستییدا هەرش بە سەر شاعیرانی سەدەکانی ڕابردوو دەکرێت کە نزیکەی هەمۆیان شێخ و سەید و مەلا و فەقێ و قورئانخوێن بوون، بەڵام بازرگانی دینیی نەبوون. هەموو نیشتیمانپەروەر بوون و خزمەتیان بە زمانی کوردیی کردووە و بە ڕەزەوە لە ژنیان ڕوانیوە و داوایان لە لاوانی کوێ و کچی کورد کردووە پشت لە عەشرەتگرایی و ناوچەچیەتیی و نەخوێندەواریی بکەن و ڕوو لە یەکیەتیی و پێشکەوتن و ئازادیخوازیی بکەن.
لە درێژخایانی ئەم دواکەوتوویی‌دا دکتەر مەلاش پەیدا بوون کە هەندکیان وەک پسپۆڕی دەروونیی و هەندکی تر وەک پسپۆڕی هەموو زانستکان و هەندکی تر پسپۆڕی خواردنەوەی میزی وشتر و گرتن و ڕاونانی جندەکە و دوعای سێروسەمەنە و جۆرەکانی نوشتە تاد. حیزبەکانیش بە ئەوی لەم خورافات و هاشوهوشە دوانەکەون بە ناوی ڕاوێژکاری ئایینییەوە، مەلایان دامەزراندووە کە بە گشتیی بە دەنگن، بەڵام هەندک جار لە دژایەتیی جۆرک لە دەربەینی ئیسلامی سیاسییدا نووزەنووزکی ئیسلامیی دەکەن.

لە نەوان ئەو دەسەلاتە نانووسراوەی خەیان و ئەو دەسەلاتە لاستیکییەی کە دەسەلاتداران بەیان فەراهەم کردوون، دەستوردەداتە ناو هەموو شتێکی تاکەکەس و هەموو شتێکی کەمەگا. لە پرسی ژن و بەهەشت و دۆزەخەوە تا دەگاتە چەنیەتی قن شڕین و گەوگون پاککردنەوە. هاوکات کەمەک شەوی ڕووخسار و هەسوکەوت و مامەیان هەیە کە دەیانەوێت بە سەر هەموو کەمەگایدا بسەپێنن گوایا ئەوە شەوە ڕووخسار و هەسوکەوت و مامەی پەیامنەری ئیسلامە، وەکو شەوی سمێ و ێیش و جلوبەرگ و خواردنی خەراک بە دەست و تاد. بە نموونە هەوە دەدەن لە یەک ژن زیاتر بهێنن و هەندێکیان بەیان دەلوێت بیگەیەن بە چوار. هاوکات جلوبەرگیان هەمیشە تازە کە بەگومان لەگەڵ پارەی مووچەی ڕەسمییاندا نایەتەوە و ئوتومبەلی گرانبەها تا دەگاتە گوللەنبە و هتد کە دیارە سونەتی پەیامنەری موسەمانان نەبووە.
ئەمانە پلەی زانای ئایینیی یان زانای ئیسلامیی ێیان بە خەیان بەخشیوە هەروەکو ئەوەی ئیسلام زانستێک بێت. لەبەرئەوە بە وشەی مەلا ازی نیین و لانی کەم نازناوی مامەستا لە خەیان دەنەن هەر وەکوئەوەی موسەمانبوون جۆرێک لە پیشە بێت.
بوون بە مەلا لەم دوو گرووپەی موسەماندا باشترین کاسبی سەردەمە. مەلایەکی سەر بە گرووپی بازرگان یان ئیسلامی سیاسیی بە ئەوەی یەک دینار بخاتە سەرمایەگوزاریی یان مەترسییەوە و تەنیا بە دووبارەکردنەوەی کەمەک حەدیس و ئایەت سامانێک پەکەوە دەنێت کە لە ئاستی باڵای چینی مامناوەندیی دایە. هەر لە ئەوەوە کە دەتوانن لە ژنێک زیاتر بهێنن و تەنانەت بیگەیەنن بە چوار و هەنگە زیاتریش، هەتا ئوتومبەلی چەند دەفتەریی و مووچەی مانگانە و ئیمتیازی لابەلا و لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا پەیداکردنی هەز و پلەوپایەیەکی کەمەایەتیی کە خەزانێک ئەگەر دەرزانێک شەهیدیشی هەبێت پێی هەوا نابینرێت. پارێزستیی و شەهوەتپەرستییەکە هەندە ئاشکرایە کە هیچ کەسێک ناتوانێت نکۆی لە بکات و بە هەزاران نموونە هەن.
ئەم جۆرە مەلایانە وەکو نوێنەری خودا لە سەر زەوی دەن و دەچن. وێنای خودا بە شەوی جیاواز نیشان دەدەن و لە باسکانیاندا دەیهێننە سەر زەوی و هەندێکیان هێندەش دەڵێن کە باسی ئەوەش دەکەن کە خودا لە ڕۆژی قیامەت چەن خەی شەقشەقەن بە سەرپێچیکاران دەکات و تاد.
ئەگەر تا سی (30) ساڵێک لەمەوبەر مزگەوت ماڵێکی خودا بوو کە چەند ئیماندارێک تێیدا کۆدەبوونەوە و نوێژکیان پێکەوە دەکرد و دەمەتەقێیەکی کەمەایەتییان تێدا دەکرد، ئێستا بووە بە

دامەزراوەیەکی هێکخراو بۆ بەهێزکردنی نوێنەرەکانی خودا لە سەر زەوی. لەوێدا پاداشت و سزاکان سەدان و بگرە هەزاران لقوپۆپیان لە دەبێتەوە و شێوەی دۆزەخیاتیی دیگرنە خۆیان، هەر لە باسی شێوەکانی ئازاردان و چوون و نەچوون بۆ دۆزەخ تا جوانی حۆری و دیلمانەکان و بۆ توانای بۆردوومی لە خیانەتەکانووی سێکس کردن. لە مزگەوتەکانەوە هێشە لە ئیمانداران دەکرێت کە ئەوی نوێژ نەکات تەنانەت ژنەکیشی پێی حەڵاڵ نییە و لە خوتبەدا ئیم قسەیە بۆ گوێی ژنانیشدا دەدرێتەوە کە بۆ پیاوە نوێژنەکەرەکانیان حەڵاڵ نییە.
ئیم هەزاران مزگەوتە لە لایەن وەزارەتکەوە بەڕێوە دەبردرێت کە پێی دەوگترێت وەزارەتی ئەوقاف. وەقف لە زمانی عەرەبیدا سەبارەت بە ئایین بە مانای "بەخشین، بەخشین یان دان یان پێدان ـی مادیی" بە مەبەستی ئایینی یان چاکەکاریی گشتیی دێت و ئەلئەوقاف کەی وشەکەیە کە هێنگە وشەیەکی گونجاو بۆ کوردی "بەخشینگا" بێت.
کولتووری وەقف بۆ فەرمیی لە عێراق دیگێتەوە بۆ سەرەتای دروستبوونی دەوڵەتی عێراق ساڵی (1921) کە بۆ پێی کولتور و نەریتی باوی جەکەوتەی ئەوسا هەر لەلایەن خەڵکی خیانەوە کەبووەتەوە و بەش و دابەش کراوە. ساڵی (1929) بۆ پێی ماددەی (122) دەنووسرێت کە ئەوقافی ئیسلامیی دەکرێت بە فەرمانگایەکی بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی (نەک وەزارەتکی)حکومی و بۆ پێی یاسای دانراو و دیاریکراو بەرپرسی کاروبار و خەرجی خۆی دەبێت و لە ژێر دەسەڵاتی سەرکۆزیراندا دەبێت. ساڵی (1976) ئیم فەرمانگایە دیگەدرێت بە وەزارەتێک و تا ساڵی (1993) هەندێک گەڕانکاریی دەکرێت بەڵام گرینگترین خاڵ ئەوەیە کە هەر سەر بە دیوانی ئەوقاف دەبێت و لە ژێر چاودێری سەرکەکەماردا دەبێت و بۆ کەی موسەمانان دەبێت نەک بۆ شیعە و سوننە.
پاش ڕووخانی ژیمی بەعس ساڵی (2003) نزیکەی هەموو شتێک لە عێراقدا گۆڕا و سەرئەنجامەکەی ئیم عێراقەی ئەمڕۆیە بۆ هەرێمی کوردستانەوە. پاش ژیمی بەعس وەزارەتی ئەوقاف هەڵوەشێندرایەوە و دوو دیوانی نوێ دروست کرا، دیوانێکی شیعە و دیوانێکی سوننە و یەکێکیش بۆ نائیسلامیەکان و هەرێمی کوردستانیش خۆی وەزارەتکی ئەوقافی هەیە. واتە عێراقیەکان بوون بە خاوەنی چوار دیوانی ئەوقافی جیاواز و بۆ پێی دەستووری ساڵی (2005) چەسپێندراوە. دیگوترێت کە وەقفی سوننی سامانی لە هەموو ئەوانی تر زیاترە کە دیگاتە لانی کەم (12) ملیارد دۆلار. سەرچاوەی ئەو سامانە بگومان دیار نییە و بەسەرهاتی سیروسەمانە سەبارەت بە موڵکی زەویوزار و شوێنکانی دیکەی سامان دیگێڕدرێتەوە. هەروەها ناشزانین هەرێمی کوردستان دیگرێتەوە یان نا، بەڵام وا پێدەچێت هەرێمی کوردستان

سامانی خۆی هەبێت.
بۆ نموونە هەر یەک موڵکداری ئۆقافی ئیبوحەنیفە دەگاتە بیستوسێ (23) هەزار دۆنم لە زەوی کشتوکاڵیی و کە سەیکی زۆیوزاری پاریزگای بەسرە لە راستییدا ئۆقافی ئیسلامین و کاروبارکان بانکی یان مەسرەفی ئیسلامی و زانکۆی ئەهلی و بنکەگەلی کاتبەسربردن و بازرگانیی و پزیشکیی و تەندروستیی و تاد دەگرنەوە.
ئەم وەزارەتانەی ئۆقاف هەر وەکو هەموو وەزارەتەکانی تر هیچ شەفافیەتێکی ماڵییان نییە، چ سەبارەت بە سەرچاوەی داستەقینەی داهاتەکان و چ سەبارەت بە خەرجکردنەکان. وەزارەتی ئۆقاف لە کوردستان لەگەڵ ئۆوشدا کە بانگەشەی کەمکردنەوەی فەرمانبەر و خەرجیەکان دەکات وەزارەتێکی گەورەوگرانە کە لە وەزیری ئۆقافەوە بۆ جێگر و بۆوەبەرایەتیەکان و مەلا و فەقێ و مجاوور و شۆفێرکانی دیکەی فەرمانبەریی، بریتییە لە مەکینەیەکی زۆبەلاحی بیرۆکراسیی مەسرەفگەر و وەکو هەموو وەزارەتێکی تر لە سەر موڵکی گشتیی دەژی. لە سی ساڵی ڕابردوودا بە خەزێنەی موڵکی گشتیی ئیماندارانێکی موسڵمان بەخۆدەکرێن کە تەنیا بەرهەمێکیان ئۆویە موسڵمانیەتیی بکەن.
هەمووان دەزانن کە ئەمە لە باشوور لە دەیان و سەدان بواری جیاوازدا دواکەوتووین و ئەمەش ڕێگاکانی بەرەو بۆوەبردنی شەفاف و مەدەرن و شارستانیی بە پۆڕی دیموکراتیی، واتە بۆوەبردنێکی یەکسان و دادپەروەر، داخستووە. یەکێک لەوانە نەبوونی ئامارە لە نزیکەی هەموو بەش و یەکە و کەرتێکدا. بە نموونە سەرچاوە و داهات و خەرجیەکانی وەزارەتی ئۆقاف و ژمارەی فەرمانبەران و مووچەبگیری ئەو وەزارەتە هەر بە درشتی هەیە و بە وردیی نادیارە. هەروەها پرینسیپەکانی ئەو جۆرە دامەزراندنانە و مووچەبگیریەکان و تاد. ڕوون و ئاشکراشە کە هەموو ئەم دامەزراندنانە، سەرەڕای لاف و گەزافی ڕووشتی ئایینیی و ناوی خودا و تاد، لە ڕێگای وابەستەیی و وەفاداریی حیزبایەتیی و واسیتە و بەخشیش و پیاوەتیکردن و سەرفی نەزری خزمایەتیی و شۆڕ ناشیرینەکانی تری پۆوندیەوەیە.
وەزارەتی ئۆقاف ساڵانە بە دەیان ملۆن دۆلار لە سەر خەڵکی کوردستان دەکەوێت و ماکینەیەکی زۆبەلاحی مەسرەفکارە کە هیچ بەرهەمێکی بەرجەستەی نییە. هەرچەندە لە ناو جۆری ڕێباز و مۆلاکاندا ئەمەش هەر خۆی پرسکی ناکۆکیە، بەڵام ئیشی سەرکیی وەزارەتی ئۆقاف ئۆویە کە هیدایەتی خەڵکی باشوور بکات بچن بە بەهەشت.
لە ئەم ستراکچەرە ئاڵۆزەدا کە هیچ کارێکی تایبەتیی و بەرهەمێکی تایبەتیی ئۆبجێکتیڤی نییە، بە نموونە وەکو ڕێگەی بەرمیلێک لە

دڕاوەی ژوورەکی نشتەرگەریيدا، جياوازيی لە نێوان دامەزراوەی دين و دامەزراوەی ديانەتکردن کە دوو شتی جياوازن، بە ئەنقەست و بە مەبەستی بازرگانيی تێکەڵ کراوە. ئەم تيکەڵکردنەش لە ژێر دەنگ و زەنای دەهۆڵکوتان و زووناژەنينی گەورەيی خودا و پێغەمبەر و قورئان و حەديسەکان و تاد کە تاکەکەسی موسەمانی ئاسايی دەپاک گژووڕ دەکات و نازانێت ڕاست و چەپی خۆی کامەيە. دامەزراوەی دين هەر دينێکی خۆيەتی و ئەو کەسانەی کە لە ڕێگای قورئانەوە خراوەتە بەردەست و هەر تاکەکەسێک دەتوانێت لە فەزای کەسيەتيی خۆيدا لێکی بداتەوە و پەيوەندی بکات. دامەزراوەی ديانەتکردن دروست ئەم دامودەستگايانەن کە ئێستا لە وەڵاتانی ئيسلاميدا دروست کراون و بە نەبوونيان هيچ ڕوو نادات و کەس ناڵێت بە کافر و مولحيد و خودا نەفرەت لە کەس ناکات.
ئەم بازرگانيية هەروەها لە ئەو ڕێگايەوە دەکرێت و بە هەز دەکرێت کە گوايا زەرينەی کورد موسەمانن لەگەڵ ئەوەشدا کە هيچ بەڵگەيەک لە بەردەستدا نيية. ئەوی هەيە دوو پەداگرتنە، هەمووان بە تەسکەرە/ ناسنامە موسەمانن و لە دايکوباوکێکی موسەمانن.
کاروباری دين بە خودايە و ئەو لە شوێنی خۆيەوە بەيار لە سەر کاروباری "بەدينبووون" دەدات کە بە تاکەکەسە و تاکەکەس لەبی بەرپرسيارە. خودا لە هەموو کەس باشتر دەزانێت کە هەر تاکەکەسێکی ئەم جيهانە جياوازە و هيچ کەس نيية لە يەکێکی تر بچێت، بە تايبەتيی لە بوارە باوەڕييەکاندا.
لەم دوو جۆرەی موسەمانبووندا بە شێوەی مەوبزن مامەڵە لەگەڵ کەمەڵگادا دەکرێت و دينی ئيسلام دەکەن بە چاوپێشکی گەورە و چاوی خەڵکی پێ نابينا دەکەن. بەهای مرۆڤيی وەکو درەنەکردن، سەراستيی، بوختان هەڵنەبەستن، ئەرێينەبردن، بيری باش، وتەی باش، کرداری باش، ڕەزگرتن لە بەرامبەر، بە هەندوەرگرتنی هەستی بەرامبەر و تاد کراون بە بەهای ئيسلامیی. لەگەڵ ئەوەدا کە ئەم بەها مرۆڤيانە بە هەزار ساڵ زياتر پێش ئيسلام هەبوون و هەموو ئەو کەمەڵگايانەی کە ناوی ئيسلاميشيان نەبيستووە و خاوەنی جۆرەکانی خودای خۆيانن بەو بەهايانە ژيان دەکەن.
لەو کەمەڵگايانەدا کە سەکەلارن و ئايين و دەوڵەت لە يەک جودان ئەوا لە ڕاستييدا ئەو بەهايانە ئەلفبێی ژيانن و بەشێکی گرينگ لە سيستەمی خوێندن و پەروەردەن. ئەو بەهايانە لەگەڵ زەر بەهای تردا کە هەنگ لە جيهانی ئيسلامدا هەر نەشبەت يان هەر بە سەر زارەکی هەبەت هەم بە شێکن لە ڕووشتی گشتيی و هەم ئەرکيشن. بە نموونە ڕاوەستانی ئوتومبێل بە تاکەکسی پيادە هەم بەشێکە لە ڕووشتی گشتيی و هەم ئەرکيشە. لە دونيای ئيسلامدا دەبەت بە کامەرای

شاردراوەو مانگێک ئاوەستیت تا شەڕێک ببینیت دەخوازانە بە مرۆڤکی پیادەڕۆ بووەستێت.
پرسی زکات و سەرفترە و چارەسەری هەژاریی و بەدەرەتانیی زۆر دەمکە لە دو نیای شارستانییدا لە ڕێگای سیستەمی دەوڵەتەوە بە فەراهەمکردنی بیمەی گشتیی بژێویی و کۆمەڵایەتیی بە هەموان چارەسەر کراوە. تاکەکەس، ژن بێت یان پیاو، هەمیشە لە بازنەیکی بیمەدایە کە بتوانێت بژێویی ژیانی مستۆگر بکات، جا بیمەی بێکاریی، نەخۆشیی یان سەیالبگیریی بێت.
هەموو ئەمانە تەنانەت بە کەسانی پێناببەر و لە زۆر حاڵەتدا مرۆڤی تر کە مافی مەڕۆتی مانەوە و کاریشیان نەبێت فەراهەم دەکرێن بە ئەوەی هەڵاوردنێک لەبەر ڕەنگی پێست، جەندەر و ئەتنیک و تاد لە ئارادا بێت. ئەم مافانە کە لە سەر بنەمای پاراستن و ڕێزگرتن لە کەرامەت و شانازیی و سەربەرزیی مرۆڤ دەستەبەرن لە دونیای ئیسلامدا، بە هەموو جۆرەکانییەوە، خوونیش نییە.
مرۆڤ لە دونیای شارستانییدا ڕۆژ لە نیشتیمان و هاووڵاتیان و ژینگە و یاسا و ڕێساکانی وڵاتی خۆی دەگرێت و بە دەگمەنی هەڵەنەکەوتوو کەسێکیان تیادا هەڵدەکەوێت ببێت بە تابوری پێنجەمی وڵاتانی دیکە بە تایبەتیی ئۆگەر نیار و دوژمنیان بێت. ئەمە دەکرێت بە ئەوەی کەس منەت بە سەر کەسێکی دیکەدا بکات و بیکات بە شاباشی خواپەرستیی و دینێک. خۆشەویستیی نیشتیمان و ڕێزگرتن لە جیاوازیەکانی هاووڵاتیان و پێوەکردنی یاسانووسراوەکان و کارکردن بە سەقامگیرتر کردن و زیاتر ئارامیی ئەسڵەن باسی ئەلفبێی ژیانە.
لەگەڵ ئەوەشدا کە سیستەمی دیموکراسیی و سێکوالاریزم (عەلمانیەت) کە ڕیشەکەیان دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی پازدەهەم و بە تایبەتیش بەرهەمی خەبات و تێکۆشان دژی ئیستیبداد و چەوساندنەوە و دەسەڵاتی دین بوون، ئێستا تورکیا و ئێران لە کوردستان پڕە بە هەمان ڕێبازی ئایینی دژ بە خەباتی ئازادیخوازی خەڵکی کوردستان دەدەن و دەیانەوێت پرسی دیموکراسیی و سێکوالاریزم بکەن بە باسی دژە دین و بە بەڵووشتیی ئوروپایی دەیچوونن. بەگومان ئەم کاری شێواندن و تێکدانە بە پلان و بە شێوەیکی سیستەماتیک دەکەن.
پێش هەر شتێک هەڵدەکوتنە سەر هەموو تاکەکەسێکی ژن و پیاو کە باس لە یەکسانیی و ئازادیخوازیی و مەدەرنیتە و یاساسەروەریی و سێکوالاریزم و جیایی دین و دەوڵەت و دیمەکراسیی و تاد دەکات و بە ناشیرینترین شێوە لە هەوەدان بە ناوزڕاندن و بە بوختان و درووداسە، بە ئاشکرا و بە نهێنیی، ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ، بەرەنگاری دەبنەوە. لە هەر ڕووانگەیەکەوە لێی بڕوانرێت ئەمە

تەنیا داخوازیی و داوای داگیرکارانە و هیچ پەیوەندییەکی بە دین و باوەڕەکی ڕاستیەوە نییە. هاوکات کە خەیان دەکەن بە نوێنەری خودا و بە نموونەی ڕەووشت و بە قوربانیی و لە هەمانکاتیشدا بە دادوەر و بە بڕیاردەر و خاوەن دەسەڵات و تەنانەت هەڵشە لە دەسەڵات دەکەن و دەیخەنە حاڵەتی دیفاعەوە کە گوایا دەسەڵات عەلمانیە بڕیە ڕێگا بەم جۆرە بەدکارییانە دەدات. ئەوانەی لە سیاسەت تێ دەگەن دەزانن کە ئەم ڕەشە کوردە موچڕبگیرە کە لە سەر مۆکی گشتیی دەوڵەت لە تورکیا و ئێرانەوە، کە موفسیدترین و بڕووشترین و داڕاوترین دەوڵەت و کەمەڵگای ئەمەڕن، کێک دەکرێت و هان دەدرێت.

سەرئەنجام
شەڕە دین و کێشەی کام خودا گەورەتر و کام کتێب پیرۆزتر و کام دین باشترە تا سەدان ساڵی تر هەر بەردەوام دەبێت. ئەگەر باوەڕدارانی دینێک ڕێز لە دینی خەیان بگرن ئەوا یەکەمین کار بیکەن ئەوەیە کە بە هیچ شێوەیەک بازرگانیی بەو دینەوە نەکەن و نەیکەن بە سەرچاوەی بژێویی و خەبەخۆکردن و خەڵەواندن و نەبن بە پاڵیسی دین و خەیان نەکەن بە نوێنەری خودا و نەبن بە تابووری پەنجەمی داگیرکاران.
یەکەم هەنگاو بە ڕەگاگرتن لە ئەم بازرگانییە ترسناکە جیاکردنەوەی دین و دەوڵەتە. دین ببێت بە نەریتێکی ڕەحانیی بە پەوەندیی تاکەکەس لەگەڵ ئەو خودایەدا کە لە تەگەیشتنی خەیدا وەنای دەکات و دەوڵەتیش بە پشت بە ستن بە زانست و زانین و بڕگە و یاسا و ڕەسا لە خزمەتی کەی هاووڵاتیانەدا بێت، بە هیچ جۆرە جیاکاریی و هەڵاواردنێکی ڕەگەزیی، ئەتنیکیی، جەندەریی، ئایینیی، جێستەیی، ڕەنگی پێست و تاد.
موسەمانێکی کورد دەتوانێت لە جیاتی پێنج (5) جار دەیان نوێژ بکات و هەر دووانزدە (12) مانگێک بەڕۆژوو بێت و هەموو ساڵێک بچێت بە حەج و دوو هەفتە جارێک بچێت بە عەمرە و زەکات و سەرفترە بە چەپ و ڕاستدا بدات بە بە ئەوەی کەس نەبینی لە بگرێت. ئەو موسەمانە دەتوانێت بە هەموو شێوەیەک خۆشویستیی نەوان خەی و خودا بەهێز بکات و موسەمانبوونی خەی بیان بکات، بێ ئەم موسەمانبوون نە بە منەت بێت، نە بە خەدڕخستن و بە داپۆشینی عەیبوعار بێت، نە بە وەدەستهێنانی ئیمتیازی ڕەسیدی کەمەایەتیی و ڕەووشتیی و نە بە پێگەی ئیمتیازدار بێت.
ئەو جۆرە موسەمانە بە دنیاییەوە دەبێت بە ڕووخسارێکی جیاواز ئەگەرچی لە ناو خەکی ئاساییدا بەژمارە بەڕام لە ئەستادا بە

دەنگ و بە هووخسار و بە نوێنەرن. کاتی ئەو هاتووە ئەو جارە لە موسڵمانی ڕەحانیی کە دین لە پارە و مووچە و ئیمتیازە جراوجۆرەکان پاک دەکەنەوە دژ بە موسڵمانی بازرگان و ئیسلامی سیاسیی بووەستنەوە. ئەوانەی موسڵمانی ڕاستەقینەن دەبێت لە ئەم شەڕدا سەرکاروان بن چونکە دینەکەیان خراوەتە مەزاتەوە و هەژانە دەفرۆشرێت.

هێبوار هەشید
2024/12/01

گۆرِان بە دوای تاکدەربیێکانی عەباس عەبدوڵا یوسف.. عەبدولموتەلیب عەبدوڵا

(بەیەکگەیاندنی وێنەی کارکاتێری و کەمیدیای ڕەش)

پێشەکی:
شیعر لە کەمەڵك ڕەگەز پێکهاتووە، نەك بەو مانایەی کە سیستەمێکی تەواو چنراو و پتەوە و هەر ڕەگەزە مانا و وەزیفەی دیاریکراو و تەواو بە شیعر دەبەخشێ (واتە قسە لە تەواوبوونی ڕەگەزەکان ناکەم، جەخت لە پەیوەندی ڕەگەزی گۆرِانەوە و شیعریێت دەکەمەوە) لە دەقی داهێنەراندا ڕەگەزەکان تۆرِێکی بەرفراوان، لە پەیوەندی ئیستیتیکی و ڕووداو پێکەوەیان دەبەستێتەوە، بەڵام کەتا پەیوەندی نییە، بەڵکو هەر یەکەیان بە شێوەیەکی جیاواز و سەربەخۆ بە کردەی کورتبرِی و پرِشنگدانەوە و رازانەوە و جوانکردنی ڕووداوەکانی هەڵدەسن و لە ناوکەییەکی شیعرییدا کەی ڕەگەزەکان بە شێوەی بەردەوام گۆرِاو، جوانیەکانی یەکتر تەواو دەکەن و شیعرییێت بە جەدەهێنن. نهێنی دەق ئەوەیە، شیعرییێت هەڵدەنرێت، نانووسرێتەوە، شیعرییێت کردەیە، کار نییە. واتە شیعرییێت ئاکام نییە، بەڵکو وەك ڕەگەزێك لە ڕەگەزەکانی پرۆسەی ساتەوەختی نووسینی دەق و ساتەوەختی خوێندنەوە دەق دێتە بەرهەم. بە دیوەکەی دیکە بەردەوام وەك نهێنی خەیاڵی زمان و ناخی نووسەر و خوێنەریش دەمێنێتەوە!

بە کورتی دەمەوێ بڵێم دەقی ئیبداعی لەسەر توانای چەسپاندنی کردەی جوانی و ئاوێتەبوون و بەرجەستەبوونی بوونی و خەیاڵی زمان وەستاوە و وەک سەیرورە پێرەوی لە گۆران و بەردەوامی دەکات. دەقی ئیبداعی جوانی و جیاوازی و چێژ... نە ڕەسەنایەتی بڕوای دەبات، نە لاسایکردنەوە، نە دەگاتە دواپلەی تەواوبوون، بەڵکو بەردەوام پرسی سەردەم و هەزی خەیاڵ و هەستی جیاوازی دەیخولقێنێ. داهێنان نە نەتەوەگەریی دەناسێ، نە دنیاگەریی... بەڵکو هەمیشە ئازادی و سەیرورە و کرانەوەی گۆرانکاریەکانی سەردەم دەنووسێتەوە.
داهێنان فرە ڕەگ و فرە ڕەهەند و فرە ئازادییە. دەقی شیعری نوێی کوردی گۆرانەوە نییە، بە بنەچەی ئایینی و کۆمەڵایەتی و سیاسی. داهێنانی شیعری کوردی سەکوچکەی بابان و گۆران و روانگە و کفری و هەشتاکان و نۆدەکان و... ناناسێ. داهێنان گۆرانکاری و سەیرورەی بەردەوامە. داهێنان بەردەوام کەشفکردن و دنیابینییە، ژەهر و تریاکە، ئازادی و بوونییە، جوانی و چێژ! بە دیوەکەی دیکەش داهێنان هەمیشە فەزای هەر یەک لە خوێنەر و نووسەرە جیاوازەکان دەنوێنێتەوە! شیعریی هونەری کوردی لەسەر ئیشکالییەتی بکەرتایی جوانی و خەیاڵی زمان و گۆرانکاری و سەیرورە، نوێ دەبێتەوە.

پیرفەرهاد مانس

(لە خوارەوە شوێنی زەر هەیە)

لە هەشتاکاندا زمانی شیعریی کوردی (باشوری کوردستان) بەشێک لە شاعیرانی نوێخوازی سڵێمانی و کەرکووک، (بە تایبەتی) هەوڵەر، نەدەکەوتنە سەر ڕێچکەی تازەگەری سروشتگەرایی گۆران و ڕەمزییەتی شۆڕشگێڕی گروپی روانگە و هەماخوازی دەروونئامێزی گروپی کفرییەوە، بەرەوایان بە زمانی سادەی گۆران و تووندوتیژی روانگە و هەماخوازی کفری نەبوو، بەڵکو شێوەیەکی دیکەی جیاواز بوون، لە دەرەوەی گۆران و کفری و روانگەوە، خەیان لە جوڵەی خوێنبینی و خەیاڵ و جیاوازی گوزارشتکردن و زمانی ئاماژە، دەبینییەوە! دەتوانم بڵێم هەشتاییەکان وەک تەکنیکی دەقی ئامادەکراوی نێوان سروشت و مرۆڤ، ئایدیاڵیزیا و مرۆڤ، کۆمەڵگا و مرۆڤ، بوون. هەرگیز لەگەڵ ئەزبەرکردنی گوزارشت و دەستواژە باوەکان و ئاستی نزمی زمانی تەعبیرکردن و بیروبۆچوونی کەنەخوازانە و ڕەمزی سیاسی، نەریتی کۆمەڵایەتی، نەدەهاتنەوە. بە دوای زمانێکی دیکەی نائامادە و خەیاڵێکی دیکەی شیعری و لادانێکی هەشیارانەی زماندا دەگۆرەان و هەوەی گۆرینی نەریت و شێوازی دەقە زاڵەکان و ئەو دەقانەیان دەدا، کە ژیانی مرۆڤی کوردی ئاراستە دەکەن. بەو مانایە هەشتاییەکان خەیاڵی فەنتازییان بە شیعری نوێی کوردی زیاد کرد.

ئەگەر روانگەی زمانی سادەی (گۆران و هاورێکان)ی لە پێناو زمانی شێرشگێرانەوە دەستکاری کردبێت. ئەگەر گروپی کفری نەرمتر لە روانگە، مامۆستایان لەگەڵ فرەیی زمان کردبێت، ئەوە هەشتاکانی شیعری نوێی کوردی هەر تەنها سیمای سروشتخوازانە و دڕوونخوازانە و جیدانەفخوازانەیان رەتنەکردەوە، بەڵکو بەرەو لادان لە کەڵەپور و لادان لە نەریت و زمانی سیاسی و حەماسی و کۆمەڵایەتی بوونەوە و وازیان لە وێزەیەکی پڕوڕدێیی و ئەخلاقی شیعر هێنا، لەسەر ئەو بنەمایەی کە: ئەگەر شیعر دووچاری نەخشی بچوککردنەوەی زمان و دەردی ئایدیەلۆژیا و وێزەیی دیاریکراوی کۆمەڵایەتی بێ، ئەوە دەبێتە بەندگەی سیاسەت و نەریتە کۆمەڵایەتییە بگۆنەکان و بەوەش وزەی مەعریفی و خەیاڵی هونەری و جوانگوتن لە دەست دەدات؟!
لەنەوان روانگەخوازان و هەشتاکاندا، دوو بانگەشەکار لە بازارِی شیعری کوردی ڕەخنەیان دەگڕِا: (سەلاح شوان) و (مەحمود زامدار) یەکەمیان لایەنگری روانگە و دووەمیان سەر بە پێشڕەوایەتی شیعری نوێ بوو! یەکەمیان بڕگری لە هاوسەنگی و واقیعگرایی و بابەتگرایی دەکرد، دووەمیان تەقینەوەی زمان و تەومژیی و جیهانگرایی. یەکەمیان بانگەشەی دیدکی ئاسایی و ڕەمزی و شێرشگرانە دەکرد، دووەمیان بانگەشەی دیدکی شاقولی و زمانکی مەعریفی و شەوازگەریی دەکرد، یەکەمیان سەر بە کلتوری نەتەوایەتی بوو، دووەمیان بانگەشەی بە بەجیهانیبوون دەکرد.
ئەو دوو دیدە مەدلولگرا و دەلالەتگرایە، ئەو دوو دیدە راستڕِەو و چەپڕِەوە، ئەگەرچی هەندە جیاوازییان لەنەواندا هەبوو! بەڵام وەک پێویست ئامادەی کرانەوەی فیکر و بەدواداچوونی مەعریفەی شیعری نەبوون، دنیابینیان زەر بڕِی نەدەکرد! وەک پێویست تیەڕکانی مەعریفەی ئەدەبی و ڕەخنەی تازەیان هەزم نەکردبوو. ئەو دوو دیدە مەدلولگرا و دەلالەتگرایە، وەک پێویست نەیانتوانی پانتاییەکی شیاو، بە تیەڕیزەکردنی مەعریفەی شیعری و سیستەمی فیکری و کرانەوەی کلتوری بسازێنن... زەریان گوت، بەڵام دواجار فەشەلیان هێنا؟!
لە سەرنەکەوتنی ئەو بازارِە جەنجاڵەی شیعردا لە سەلمانی بە تایبەتی (لە غوربەتا)ی محەمەد عومەر عوسمان جیاوازی خۆی نواند، لە کەرکوك (زەردك)ی ئەحمەدی مەلا و لە هەولێر (لم نیازمە)ی عەباس عەبدوڵا یوسف و (گەرم نەبوونەوە)ی جەلال بەرزنجی و (دووکەڵ)ی هاشم سەراج و (سووتانی ڕەنگەکان)ی دلشاد عەبدوڵا، هەر یەك بە شەوازی جیاوازی هونەرییانە، نەك هەر لەگەڵ روانگە، لەگەڵ خودی زرِوونەی پێشڕەوایەتی مەحمود زامداریش نەبوون و شەوازی جیاوازی خەیان پەرەپێدا و خەیان پەرفەرِمانس کرد، بەڵام پرسیار ئەوەیە:

ئایا بەردەوامی گەڕان و سەیرورەی شیعری، وەستانی هەیە؟!

خوێندکەی ع. ع. یوسف
(لەوەی کە دە، شیعر تاتە دەکەم)

عەباس عەبدوڵا یوسف، نووسەر و شاعیر لە 1950 لە هەولێر لە دایکبووە، دەرچووی پەیمانگای پەگیاندنی مامۆستایانی- هەولێرە. حەوت کۆمەڵە شیعر و یەك کە چیرۆکی چاپکراوی هەیە، بە ناوەکانی: (ئاو) لە 1974، (لم نیازم) لە 1978، (کلکی کتکی پرسیارە) لە 2007، (ئەدیسیەس نیرە… یان مێیە؟) لە 2009، (گەشتی پێنج پەنجە) لە 2011، (کەری بەریدان) لە 2011، کۆمەڵە چیرۆکی (سۆفیا لەرین بە هەوەداری) لە 2011 و (نانە تاتە دەکەم) لە 2013.

ع.ع. یوسف هەر لە یەکەم کۆمەڵە شیعرییەوە (ئاو) بنەمایەکی بە هەڵدانی خوێندنەوەکی تایبەت بە خۆی دروست کرد، یەکێك لە ئاماژەکانی ئەو بنەمایەش، ئەوە بوو، کە لاساییکردنەوەی زۆر کەم بوو، ئینجا (دوای سێ ساڵان) لە خوێندنەوەی بەوچان و هۆشیاریی ڕەشنبیری و مەعریفەی شیعرییەوە، بە چامە درێژەکەی (لم نیازم) شاد دەبێت. لەوەشەوە (سی و سێ ساڵان) کار لە ئەزموونی جیاواز و گوتاری شیعری و ئاماژەی شیعری و مانای شیعرییدا دەکات. پەیوەندییەکی فرەلایەن لەنێوان بونیادی قووە و ڕووکەش دەسازێنێ. بەو مانایەش بایەخدانی شاعیر بە بونیادی قووە و ڕووکەش، گرنگیدانە بە ڕەگەزی گەڕانەوە و گوتاری شیعری! ئیتر دوای ئەو هەموو ئەزموون و ئەزموونگەرییە چیدیکە لای شاعیر لەوەی کە دە، دوو کە دوو بە ناچاری ناکاتە چوار. پریتێن سوریالی بوو، دەڵێت: لەسەر شەقام بەر مرۆڤ دەکەوم. بەڵام ع. ع. یوسف، نەك هەر سوریالیانە، بەڵکو دادایانە پشت بە دووانەی ڕِخنە و پێکەنین دەبەستێ و شیعر تاتە دەکات، هەندجاریش لەبری ئەوەی بەر مرۆڤ بکەوێ، لەسەر شەقام بەر وەاخێکی بنەس دەکەوێ، کە ئومێدێکی زلی لەسەر هەڵچنراوە!

دەتوانم بڵێم گوتاری شیعری، شیعر تاتە دەکەم، هەوڵێکە بە بەیەکگەیاندنی هونەری کارکاتێر و کۆمیدیای ڕەش، تێکەڵکردنی سوریالییەت و دادییەتێ. واتە ڕِخنەگرتنە لە واقیع، بەدەم گاڵتە و پێکەنینەوە. گوتاری شیعر تاتە دەکەم، ڕاڤەکردنی دنیایی کوردییە لە ڕەگای بیرکردنەوەی عەقڵانییەوە، لە شێوەی مافورکی چنراو، بەو مانایەی، کە لە کۆمەڵێك نەخشی جیاواز و هێلی پێچاوپێچ پێکهاتووە. لە کەی ئەو بەیەکگەیشتن و تێکەڵکردنەدا جەوهەری شیعری عەباس عەبدوڵا یوسف لە بنەمادا بریتییە لە دەزینەوەی هێلی پەیوەندی نێوان گەڕانەوە و شیعرییەت، لەو پرسیارشدا شاعیر کەمتر بەر دەزینەوە دەکەوێ و زێتر وزەی شیعری لە ڕاڤەکردنی گەڕانەوەوە

هەندگرتنەوە و لەوشەوە بۆ جۆرێك لە جۆرەكان تەكنیكی شیعرییەتی دەكات. بەڵام شیعرییەت گۆڕانەوە نییە! وەك چۆن جۆرێك نییە، لە هەقوڵاویی پڕشبووی پڕشنگی ماناكانی بیركردنەوەی لۆژیكی.
لەو لێكۆڵینەوەیەدا، دەمەوێ بیسەلمێنم، شیعر تا تێ دەكەم، شیعرییەت لە راڤەكردنی گۆڕانەوەدا تێخ دەكاتەوە. ئەو رووبەڕووبوونەوەیە، راڤەكردنی وسبەلێكراو و مانا شاراوەكانی وشە لە گۆڕانەوەدا وەك قووڵایی دڕەوە دەبینێ و لایەكی دیكە، پێیوایە دەشێ لە دەزینەوەی ئاستەكانی پێیوەندی دڵ و خوێنڕ، شیعرییەتی خوێندنەوە بخاتە روو.
لە یەكەمدا، كاتێ شاعیر لە روانگەی راڤەكردنی گۆڕانەوە و بیركردنەوە مامەڵە لەگەڵ مانا وسبەلێكراوە و شاراوەكانی وشە دەكات، ئەو كارەی لە بری ئەوەی بڕەو شیعرییەت بكوژێ، بە پرسیكی عەقڵانی دەگۆڕێت! پرسی بیركردنەوەی عەقڵانی پرسیكی لۆژیكی حیسابییە، نەك خەیاڵی شیعری.
لە دووەمدا، كاتێ بە دەستهێنانی شیعرییەت لە روانگەی ئوێدیكەی جیاواز و خوێندنەوەی جیاوازەوە تەماشا دەكەین، لەبەر ئەوەی چەمكی راڤەكردن بە خوێنڕ و ئاستی خوێنڕەوە دڵكە، دەشێ لەو تەماشاكردنەدا شیعرییەت پڕشنگ بداتەوە.
بە بنەمای یەكەم، سوودم لە شیعرییەتی (ژان كۆهین) وەرگرتووە، كە پێیوایە شیعرییەت زانستی شێوازگەری شیعری و زانستی لادانی زمانەوانییە. بە بنەمای دووەم، وەك ئەركێك لە ئەركەكانی پێیوەندی نێوان دڵ و خوێنڕ جیاوازەكان، سوودم لە (تەدەرەف) وەرگرتووە، كە قسە لە شیعرییەتی خوێندنەوە، یان وەرگەڕدكات، ئەو جۆرە قسەكردنەش شیعرییەت بە ئاستەكانی خوێندنەوە و خوێنڕەوە دڵكێنێ.
بەڵام جێختكردنی شاعیر لە راڤەكردنی گۆڕانەوە و زێتر بایەخدان بە مانا شاراوە و وسبەلێكراوەكان و دامەزراندنی بنەمای گوتاری شیعری لەسەر گۆڕانەوە، فەرامۆشكردنی بنەمای تەماشاكردنی دووەم دەگەیەنێت. چونكە وەك دیارە لە تاكدڕییەكانیدا هەمیشە دیدەوە بە پێكەنین بە گۆژ كوڕەوڕییەكاندا بچێتەوە! هەمیشە دیدەوە زەردەخەنە لە كارەسات قەرز بكات و بە قەشمە تەڕە لە خوێنە بەدینەهاتووەكان بكاتەوە. هەمیشە دیدەوە لە دڕەوە بڕەو قووڵاییەكان بێتەوە.
شاعیر دەڵێ: ژنەكەم بە تیلمە سواڵەتی سەمەرِی، پانتۆڵمی پێنەكرد. (بڕوانە: ع. ع. یوسف، نانە تاتە دەكەم، 2013، هەولێر، ل74) وەك دەبینین لە ڕێگای دووبارە گۆڕانەوە و قووڵاییەكانی دڕەوە، تابەكان تەكدەشكێنێت و هەموو ئەوەی لە گۆڕانەوەدایە، پڕدەی لەسەر هەڵدەداتەوە.. لۆژیر خەوتەكەی خێی دیدەوێت لە ڕێگای

تاکدەرییەکانی خوێنکی گەورە شیعری بچنە! هەر لەوشەوە هەوڵی کشفکردنی توانا بکەتاییەکان و چڕی مانا وسبەلەکراو و شاراوەکان دەدات. پێیوایە ئەو توانا و چڕە لە نهێنی کەلەپوری کوردی و گۆرانوی قسەی سادە و فۆلکلۆرەوە خەیان حەشار داوە.
(غازی حەسەن) لە کتێبی (فەیلەسوفە، کۆرە، سێ پێیە، سپیەکە، ئەمریکا، 2024، چاپی ئەلکترۆنی) کە لەکۆمینوێیە لەسەر شیعرە تاکدەرەکانی عەباس عەبدوڵا یوسف، دەڵێ: شاعیر لە ڕێگای قسەی ئاسایی، قسەی پڕ واتای سەر زاری خەڵک، دەقێکی کورت و چڕ و پوختی تێژی لەواتای بە مانا و فۆرم و گوزارشت و گۆرانوە و دەربڕینی نوێ بۆرەهەمهێناوەتەوە، ئەو شارەزایە، لە کەلتوور و نەریتی ئەوانی دیکە لانەو کەمەگا.
بە جۆرێکی دیکە دەتوانم ئەو قسەی پشتڕاست بکەمەوە و بڵێم شاعیر لە ڕێگای مانا شاراوەکان و وسبەلەکراو و ئارەزووە بەدینهاتووەکانەوە، گەمەی ئازادی لەسەر قووڵایی دەروە دادەمزرێنە! ئەگەرچی ئەو خەی بە خزمەتکاری شیعریەت و قووڵایی ناوەوە دەزانە، بەڵام بە خاتری گرینگیدا بە وێنەی لەکچووی نەو حیکایەتەکان و قسەی سەر زاری خەڵک، بە شیعریەتێکی هێژارەوە دەگڕێتەوە! لەگەڵ ئەوەشدا دەشە لە ڕێگای ئاستی بەرزی خوێندنەوە و خوێنەر و وەرگرەوە بە جۆرێکی دیکە شیعریەت لە تاکدەرەکانەوە بەرهەم بهێنینەوە.
دواجار لەوەی کە دە، ئەگەرچی شاعیر وەک (پاڵەوانێکی سوریالی) حیکایەتی ئازادی و کرامەتی مرۆیی، لەسەر شەقام کەدەکاتەوە. بەڵام لە پێناو وێنەی کاریکاتێری و کەمیدیای ڕەش و دادایەتەوە پێوەندییەکی تووند بە گۆرانوەوە دەکات. واتە ئەگەرچی سوریالییانە خەی بە خزمەتکاری (شڕش) دەزانە، بەڵام لە ئاوێتەکردنی سوریالیەت و دادایەتدا، ئازادی خەی لە هەڵنجاندنی مانا وسبەلەکراو و شاراوە و جیاوازکانی ڕاقەکردنی گۆرانوەدا دەبینێتەوە. سوریالییەکان ئازادی خەیان لە خەیاڵی شیعرییەدا بەرجەستە دەکرد. بەڵام شاعیر ئازادی خەی لە ڕێگای گاڵتە و گەپەوە بە دەست دەهێنە.

مینیماڵیزم
(بزوتنەری نانە یان تاکدەری)
ئایا مینیماڵیزم بە رزگاربوون لە زەدەکانی ژیان و ئازادی، لە نانە، شیعری زیپ، پەستەرە شیعر، هایکۆ، هانکا، ئۆفەریزم، نزیکە، یان لە بەیت و تاکدەری؟! بە کورتی مینیماڵیزم بزوتنەری نانەیە، یان تاکدەری؟

وەك دەزانین وشەی نانە لە وشەی گریکی "نانس" وەرگیراوە، کە بە مانای کورتەباڵا دێت. نانە کەی شتە بچوکەکان دەگرێتەوە، بە پێوانەی بەشەك لە ملیار دێت (یەك لەسەر ملیاری مەتر، یەك لەسەر ملیاری چرکە..) نانە بچووکترین بەشی ماددەیە، کە پارێزی لە خەسڵەتە فیزیاوی و سرووشتییەکانی دەکات. ئەوەش وا دەکات، بێتە رەگەزێکی روون و بە خێت و بەرز.

نانە شیعر، شیعری زیپ، پێستێرە شیعر، ئەفەریزم.. هەموو ئەو ناونانانە بەدیوەك لە دیوەکان پەیوەندییان بە خەرایییەکانی سەردەم و ماکدۆناڵد و کەکاکۆلاو و شەفافییەت و گەرمی و ئاورِنەدانەوە و جیاوازی و هەڵکردن و چڕیردنی لەپرِ و خەونە رەنگاورِەنگەکانەوە هەیە… لە نانەشیعردا زمان ئامرازێك نییە، ئەمە بەکاری بهێنین، بەڵکو ماددەیەکە ئەمەی لێدروستکراوین. بەڵام مەرجی سەرەکی هایکۆ، هانکا، باورِهێنانە بە زمانی پاك و بگەردی ساتی یەکەم، باورِهێنانە بە هەژاری و بێدەسەاڵتیی زمان، کە ناتوانێ شایەتحاڵی ئەسڵ و حەقیقەت بێ، واتە لە بنەمای شیعری هایکەدا رەشنبیرییەکی گەورەی سەفیگەرایی دەبینرێت، کە هەوەدەدات زمان بە ساتەوەختی خەلیقەت ببڕێ. لەڕەوە دەپرسین ئایا هایکۆ، یان تاکدێرەکانی ع. ع. یوسف دەچنە نێو مەبەستەکانی سەردەمەوە، کە نانەشیعر پێرِەویان دەکات؟!. رەنگە ع. ع. یوسف بە جۆرێك لە جۆرەکان لە خاڵی بە گژداچوونەوەی کۆنەپەرێیەکاندا، لە هایکۆی ژاپۆنی زۆر دوور نەبێت! بەڵام هایکۆی ژاپۆنی و بەیتی عەرەبی و تاکدێرەکانی ع. ع. یوسف، ناچنە نێو مەبەستی پەیوەندییە خەراکانی نانە و شیعری زیپەوە.

لە شیعری کۆنی عەرەبیدا چەمکی (بەیت) تاکدێری بە مانا شیعرییەکەی بەرفراوانە و ئەدۆنیس بە ناونیشانی (دیوانی تاکدێری، 2010) بەشەکی زۆری لەو تاکدێرانە کۆکردۆتەوە و پێشکەی بە نووسیووە. بەڵام (ئەنفرتی) شاعیری ئیتاڵی، کەمێك شیعرەکی بە ناوی (ژیانی مرۆڤ) هەیە، کە نزیك هەر شیعرەکانی تاکدێرین، بە نموونە: بە بکەتایی رووناك دەبیینەوە. بەڵکو هەندجاریش شیعرەکانی لە دوو وشە زیاتر نیین. ئایا لەو بارەوە دەتوانین ئەنفرتی بە ئاڤانگارد ببینین، یان بەیتی عەرەبی و هایکۆی ژاپۆنی؟! سەرەرِای هەموو ئەوانەش دەکرێ بڵێین لە شیعری نوێی کوردیدا ع. ع. یوسف لە تاکدێرییەکانیدا ئاڤانگاردە.

بگومان بەیتە شیعری عەرەبی پێش ئەو هەوڵی ئەدۆنیس لای شاعیرەکی وەك (خەلیفە محەمەد ئەلتلیسی) بە فەرِمەکی گۆشی شیعری عەرەبی دەناسێنرێت. ئەلتلیسی لە هەوڵی کۆکردنەوەی (قەسیدەی تاکدێری- دار الشرق، 1991)دا، پێیوایە قەسیدەی تاکدێری (بەیتی عەرەبی) پشت بەو

تگەیشتنە دەبەستێت، کە پرِشنگێکی لەناکاوە، بروسکەیەکی تێپەرِێ، پانۆرامێکی وێژدانی و ریتمێکی هەبرِاوە، گرانییەکی کورتە، گوزارشتکردنێکی چرِ و پرِ…هتد، ه.س.پ. ل31.

دشێ بڵێین ئاو وەسف و پێناسەیە لەگەڵ کورتە شیعر و شیعری هایکۆ زۆر جیاوازییان نییە! بەڵام لە سەدەی سێنزمەوە هایکۆ لە تێك (هانکا) وەك فۆرمێکی سەربەخۆی شیعری کلاسیکی ژاپۆنی دەرکەوتووە، کە بە کورترین شیعری جیهانی دەژمێردرێت و لە کەمترین وشەدا و لە سێ کورتە رستەی (5/7/5) برِگەیی پێکهاتووە و مانای چرِ و قووڵ بە دەستەوە دەدات. لە هایکۆی ژاپۆنیدا سروشت رەنگدانەوەی رۆح و بابەتکان بە شێوەیەکی جوان و رەمزی بەکار دەهێنرێن. واتە هایکۆ زیاتر روو لە کەسی و سۆزداری دەکات.

بەڵام تاکدرێژەکانی ع. ع. یوسف، روو لە گۆرانەوە و هەڵکێشینی مانای وسبەلێکراو و شاراوەی گۆرانەوەکانە و لەو خاڵەوە هەوڵەدات لە شیعریێت نزیکبێتەوە! یان بە مانایەکی دیکە بە درێژدان بە نزیکبوونەوە لە شیعریێت، پەردە لەسەر مانایەکی قووڵایی دەروونی هەزە داخراوەکان هەڵدەماڵێ، تاکو دەخشی، قەناعەت، پانتاییەك بە ئازادی راڤەکردنی جیاواز دروست بکات، بە ئاوەش روو لە شێوازی کەمیدیای رەش دەکات. بەو مانایەش تاکدرێژەکانی بە جۆرێك لە جۆرەکان لە دەخێ راستەقینەی گۆرانەوەی مرۆڤی کوردیمان نزیك دەکاتەوە و بارودۆخی کوردیمان بە رووندەکاتەوە. تاکدرێژەکانی شاعیر نیشاندانی تراژیدییەکانی مرۆڤی کوردییە، کە بە قووڵی تووشی دەردی تووندوتیژی و ستەمی دەسەڵات بووە. تاکدرێژەکانی بە ئاوەڕووسراون، کە مانا و شیعریێت لە رەگای پێکەنینەوە بە یەك بچەمێنتەوە، چالاکی نەوانیان تا سنوری لێکخشان درێژ بکاتەوە و گاڵتە بە بریقوباقی ئاو شیعرە بکات، کە پرِاوپرِ بە واقیعە؟!

غازی حەسەن دەڵێ، تاکدرێژی لای عەباس رەنگە پەیوەندییەکی پتەوی بە (ترسەوە) هەبێت. ترس لە سیاسەت، حزبایەتی، کەمەگا، دەوروبەر… ه.س.پ. ل 45. لە گۆڤاری (دیوان، تەممووزی 2023) عەباس عەبدوڵا یوسف دەڵێت: من لە دەسەڵات زۆر ترساوم، چونکە زۆر دەرِقانە و درِندانە مامەڵەی دەکرد، بۆیە پەموابوو چوونە دەروە و شاخ و بەرەی هەڵزی چەکداری هی پیاوی ئازا و نەترس و پیاوی خەرِاگرە. بە هەمان شێوە لە تاکدرێژەکیدا دەڵێ: هەشتا دەروەی سەر، لە مەشك بە مەشکترە. ل29. لە ناو ئەستای هەتاهەتایە، ئایندەم ونکرا. ل73.

ئاگەر لە هایکۆی ژاپۆنی و تاکدرێژی کلاسیکی عەرەبی چەقین لەنێو کات و ونکردنی ئایندە، سروشتی و خەرسك بکەوێتەوە! ئاوە وەك گوتمان نانشیعر پەیوەندی بە خەرایەکانی سەردەم و چۆڵیردنی لەپرِ و

خۆنە ڕەنگاوڕەنگەکانەوە دەکات. نانەشیعر پڕشنگەکانی ئەستا لە کردەی پیشەسازیدا دەنووستەوە. بەڵام تاکدەریەکانی ع. ع. یوسف وەنەیەکی کاریکاتێری لە مانا شاراوە و وسبەلەکراوەکانی گڕانەوەی تەنزئامێز دەگرێ و بە کەمیدیای ڕەش ڕەنگی دەکات، کە نوغرەی ڕاقەکردن و ئاماژە و مەژوو و کاریگەری کلتووریی و پاشماوەکانی کەلەپوری کوردین. بە دیوەکەی دیکەش ڕەنگی ڕەش و سپی و ڕاقەکردن و لەکدانەوەی ژیانی کەنکرێتی خەڵک، وەک زمانی نووسینی تاکدەرەکانی تەماشا دەکات.
عەباس عەبدوڵا یوسف دەڵێت: تاکدەری ستایلەکی تایبەتە بە خۆم، یان لانی کەم هیچ کەس بۆ ستایلەی من ناتوانێ بنووسێت، کە لە کورترین هەناسەی شیعریدا زۆرترین مانا ببەخشێت، ئەمەش بواری گفتوگۆی تەدایە و ئامادەم سەرپێی کەمەڵك دەر بە یەك زیاد بکەم و پاشان هەموو زیادەکان فڕێ بدەم (گۆڤاری دیوان، ژ 28 – 2023). چاوەڕوانی خەمم. ل24. کەواتە خۆی خۆی دەنووستەوە و دەیەوێ لە نێو هەر وشەیەکی ڕەش و سپییدا شتێکی نوێ بدۆزێتەوە.

سپیکردنەوەی هونەری کاریکاتێری
(شەوازی کەمیدیای ڕەش)
هونەری کاریکاتێر، هونەرێکی دەرینە و ئاوێتەکردنی بە کەمیدیای تاریك، بنەمای ئەو لێکدانەوەیەی لەسەر دامەزراوە. وەك دەزانین کەمیدیای ڕەش ساڵی 1935 (ئاندرێ پریتۆن) بکاری هێناوە. بگومان کەمیدیای ڕەش، لە تێکدەرکردنی سوریالیزم و دادیزم و لووشەوە بە دەستنیشانکردنی ڕەهەندە نەبینراوەکان و لەچ و ئۆگرێی کراوەی تاکدەریەکانی ع.ع. یوسف ڕەی تایبەتی دەگڕێ. بەڵام نەك وەك بە نرخکردنی پرسی شیعرگرایی و گڕانەوەگرایی، بەڵکو وەك دەزینەوەی مانا وسبەلەکراوەکان و بەدواداچوونی سپیکردنەوەی هونەری کاریکاتێری بە شەوازی پێکەنینی ڕەش!
هەبەتە شیعر حەقیقەت بە مانا سادەیەکەی ناگڕێتەوە! وەك دەزانین تاکدەریەکانی ع.ع. یوسف سپیکردنەوەی هونەری کاریکاتێریە بە کەمیدیای ڕەش، گاڵتەکردنکی جڕگبڕێ بە ستەمی دەسەڵات و واقیع. کەواتە شاعیر لە نواندنی شیعر و گڕانەوەدا نایەوێ وێنەی حەقیقەت بکەشێ، بەڵکو لە پێناو وڕوژانی بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانەی (خوێنەر/ وەرگر)دا هەوڵی گرتنی وێنەیکی لێکچووی حەقیقەت، بە کامیرای کەمیدیای ڕەش، دەدات.
وەك لەسەرەوە ئاماژەم بە کرد، هونەری کاریکاتێری لە شەوازی کەمیدیای ڕەش، مەیلی بە گڕانەوەی مانا شاراوەکانی ناو حەقیقەتی زۆرتر، لە مەیلی بە خەیاڵ و شیعریەت!! لەڕوەیە شاعیر لە

تاکدەرییەکانیدا زۆتر جەخت لە مانا شاراوە و وسبەلەکراوەکانی کلتور و قسە زاڵ و باوەکان دەکاتەوە و وەك شێوازی گۆرانەوە تەرجەمەی ژانوژوارەکانی سەردەمیان دەکات، نەك وەك خەیاڵی شیعری و شیعریەت.

چەقە هەر بە رووتی بینراوە. ل51.

ئەو تاکدەرییە لە گۆرانەوەی چەقە هەر بە رووتی بینراوە، وەك ئەوە وایە، شاعیر لە رۆژهکی سەختدا بە و (ئەپەکرایف)انە لە کاتی مرندا تیغی چەقۆی لەسەر تاقی بکەنەوە و لە شێوازی کەمیدیای رەشدا بێ (ئۆگەر بمزانیایە کە ئەوە رووددات، بەردی گەورەم قووتدەدا بە ئەوەی زیان بە تیغەکە بگەیەنم). ئەوەش یەکەکە لە رەچوونەکانی بەرەو قووڵایی دەرەوە.

ئاشکرایە چەقۆی رووت، وەك میوەی رووتی شیعری، کە خوێنەر لە کاتی خوێندنەوەدا تامی بکات، ئۆگەرهکی لاوازە. بەڵام وەك ڕاڤەکردنی نهێنی حیکایەتی دەسەڵات و ستەم و داپڵاسین ئۆگەرهکی بەرزە و هێزی تایبەتی هەڵگرتووە. جگە لەوەش بینینی چەقۆی رووت، تووندوتیژییە، تووندوتیژی فەرامۆشکردنی خەیاڵ و فەنتازیاکانی شیعرییە و زۆتر روو لە حەقیقەتە! بەڵام بە دیوەکە دیکە پەردە هەڵدانەوە لەسەر تووندوتیژیش، وەك کەشفکردنی نهێنی حیکایەتکان، ئاگادارکردنەوەیە، بە دوورخستنەوەی جەستەی مرۆڤ لە ئازار و پەکان.

ئۆگەرچی رووتبوونەوەی چەقە، وەك میوەی رووت، هەستی شیعری کەمتر نیشان دەدات، بەڵام وەك دەرخستنی رووکانی ستەمی دەسەڵات، راستییەکی زۆری لەخۆدا حەشار داوە. رووتکردنەوەی چەقە وەك ئۆگەری میوە، کردەیە! وەك ئۆگەری حیکایەتکی رووت، کار! یەکەمیان هەر چەندە کول بێ، رووی لە تامی شیعرە، دووەمیان هەرچەندە تیژ بێ رووی ئاشکراکردنی حەقیقەتی زۆترە. لە یەکەمیاندا دەشێ خوێنەر چێژ لە شێوازی جیاوازی کردەی رووتکردنەوە ببینێ و لە دووەمیاندا خوێنەر بە دنیاییەوە ئاوێتەی کاری گۆرانەوەی ڕەخنەگرانەیە.

بە کورتی یەکەمیان وەك کردە، دەشێ لە نهێنی رووتکردنەوەدا جوانییەکی لەپڕ و بریسکەئامێزمان پێببەخشێ. دووەمیان وەك کار، راستییەکی رامانئامێز دەگەیەنێت. کەواتە ئاوێتەکردنی سپیکردنەوەی هونەری کاریکاتێری بە شێوازی بکارهێنانی کەمیدیای ڕەش، تێکەڵکردنی شیعرگەرایی و گۆرانەوگەراییە، ئاوێتەکردنی جوانی و حەقیقەت، پێکەنین و گریانە!

چاوەڕوانی خەمم. ل24.

هەرگیز تاکی جیاواز لەنێو زاراوەیەکی گشتیدا ناتوێتەوە. چاوەڕوانی خەمم. چونکە تاکی ناوازە جارهك دەبێت و دووبارە

نابەتەوە. لە تاکدەریەکانی عەباس عەبدوڵا یوسف مرۆڤ وەک تاک زۆرتر جێگای بایەخی حەقیقەتی گۆرانوویە و کەمتر جێگای بایەخی خەیاڵی شیعرییە! چونکە شیعر بە حەقیقەت ناگۆڕێت، بە ئەوە ناگۆڕێت، کە دەستکات چەن خەی وەک تێزی گشتی پیادە دەکات. لە شیعردا خەیاڵ و هەستی جیاوازی خودگەرایی دەبەتە جیگای سەرنج، نەک حەقیقەت! شیعر خەیاڵ و هەستی جیاوازی و فرۆهەندی مانا و بۆچوونی گۆراو بە جۆرێکی کتوپڕ دەبەخشێ! گۆرانوە بۆرجەستەکردن و چەسپاندنی نهێنی ئایدیاڵۆژی تاکرەهەندی و لۆژیکی نەگۆڕ و گشتییە. هەبەتە تێگەیشتنی نەوان حەقیقەت و خەیاڵ، تێگەیشتنە لە دۆخەوی ئەفلاتوونەوە، چونکە شیعر درۆ نییە، بەڵکو تەنها حەقیقەت وەک ئەوی هەیە ناگۆڕتەوە، ئەدەب وەک حەقیقەت خەی دۆرناخات، بەڵکو وەک (ئیکە) دەڵێت: مەدەلێک لە حەقیقەتمان پێدەبەخشێ، کە زۆر خەیاڵییە. بەگومان کاتێک کافکا لە دۆری یەکەمی ڕەمانەکەی (مەسخ)دا گریگۆر سامسای پاڵەوان وەک قاڵەنچەیەکی گەورە نیشانی دەدات و لە حەقیقەتەوە دەکەوێتە دۆرەوەی حەقیقەتەوە، دەکەوێتە واقیعەکی دیکەوە، کە فانتازی و خەیاڵییە، دەکەوێتە شەوێکی دیکە لە واقیعیەت، کە لە دنیای خەیاڵی شیعریمان نزیک دەکاتەوە، نەک حەقیقەتی واقیعی.
بۆختیار عەلی لە کتێبی (زنجیرەکانی دەنکیشت) دەڵێ: واقیعی ئەدەبی لەسەر لەکچوون لەگەڵ دنیای دۆرەوەدا دانەمەزراوە، بەڵکو لەسەر بنەمای ئاماژەدان بە دەخی مرۆڤ لە جیهاندا کار دەکات. ل147.
بە کورتی لە کەماری ئەفلاتووندا تورِەیی ئەفلاتوون لەوەدایە، کە شاعیران خەیاڵ بە قووڵی لە یادەوەریمان دەچێنن، کە دوایی زەحمەتە تەنها وەک خەیاڵێک بمێنێتەوە! بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا شاعیران هیچ کاتێک کەس لەخشتە نابەن، کە گوایە چیرِۆکێکی راست و واقیعی دەگۆڕێنەوە. چونکە لە شیعردا ئەدەب ئاوێنەی واقیع نییە. لەو لەکەینەوەیەدا دەمەوێ ئەو خاڵە بکەمە شوێنی ئاورِدانەوە، واتە دەمەوێ بە هەمان شێوە بڵێم، شیعر زرِوێنەی کەلەپور و کلتور و فەلکلۆر و قسەی سادەی خەڵکی نییە، بەڵکو دنیایەکی جیاوازە بە فرِەم و ئاماژە و خەیاڵی جیاواز، مەدەلێکی دیکەی دنیا و واقیعی ئەدەبی دەدەزێتەوە. بەو مانایەش عەباس عەبدوڵا یوسف ئەفلاتوونییە! چونکە گرنگی بە وێنەی لەکچووی حەقیقەت دەدات و بە ژانوژوارەکانی مرۆڤی سەردەمی دەلکێنێ، بەو مانایەش تاکدەریەکانی دەچێنە خانەی بیرهێنانەوە و یادەوەرییەوە، کە لە پرسەی ڕاڤەکردنی مانا شاراوە و وسبەلەکراوەکانی گۆرانوە بە دەستیان دەهێنێ.
کەواتە ئەو قسەیەی غازی حەسەن، کە دەڵێ: شاعیر لە ڕێگای قسەی

ئاسایی، قسەی پڕ واتای سەر زاری خەڵك، دەقەکی کورت و چڕ و پڕوختی تۆژی لەواتای بە مانا و فەرم و گوزارشت و گڕانەوە و دەربڕینی نوێ بەرهەمهێناوەتەوە. ناشێ وەك خەیاڵی شیعری مامەڵەی لەگەڵدا بکرێ، بەکو زۆتر هەڵگری وێنەی لەکچووی حەقیقەتی ئەفلاتوونی و حیکایەیە!

لەرەوە بە بڕوای من، عەباس عەبدوڵا یوسف نموونەی ئەو کەسانەیە، کە دەیەوێت لاسایی نهێنی دەقەکانی گڕانەوە بکاتەوە. دەیەوێ وەك تاکەکی ڕەخنەگر بچێتە لەچی مانای شاراوە و نهێنیکانییەوە، دەیەوێت ژیانی خەی وەك گڕانەوەکان بونیاد بنێتەوە، بە ئەوەی جیاوازییەکانی دەقی حەقیقەت و نهێنییەکانی دەقی شیعری، بە خەیاڵەوە گرێ بداتەوە، بە ئەوەی زمانی شیعری و زمانی گڕانەوە بە هەند وەرگرێ. ئەو بە دوای نهێنی وسبەڵکراوەکاندا دەگەڕێ، ترسی گەورەی ئەو، لە دەست بە بردنی ئەو نهێنیانە و لە دیتنی ئەو نهێنیانەدایە، چونکە لە پڕۆژەی دایە و دەیەوێ لە هەماهێنیان دەرگا لە هونەری سپیکردنەوە و ڕەشبردنەوە بکاتەوە. لە پڕۆژەی دایە، ڕەشبردنەوەی شیعری بە سپیکردنەوەی ڕاقەکردنی مانا شاراوەکان چارە بکات. هەبەتە ئەو قسەیەم لەوە دەوە، کە من پەموایە عەباس عەبدوڵا یوسف وازی لە (لم نیازم) هێنا، لە پێناو سپیکردنەوەی هونەری کاریکاتێری بە تامی ڕەشبردنەوەی کەمیدی، تاکو لەلایەك دەخەشی بە (خوێنەر/ وەرگر) ببەخشێ و لەلایەکی دیکە ڕووبەری ژیانی وسبەڵکراوەکان فراوانتر بکا، بە ئەوەی خەی لە ترسی درێندەیی دەسەڵات بە دوور بگرێ. ڕوونتر بڵێم، بە ئەوەی تا سنورەکی فراوان، لە ڕەگای گاڵتە و پەکەنینەوە، هەم ئاماژەیەك بە تووندوتیژی و ستەمی دەسەڵات بدات و هەم خەی لە گرفتی ئازادی و گرفتی نەریت و بە کەمەڵایەتیبوون، بپارێزێ.

کەریش ئابووریناس و دەڵێ: زڕین کانگای زڕێ. ل20.

لەو تاکدەرییەدا، ئەگەرچی کەر بوونەکی واقیعی هەیە، بەڵام تەماشاکردنی زڕین وەك کانگای زڕێ، لە جوهەردا زڕوونەیە، یان سپیکردنەوەیەکی کاریکاتێرییە بە تامی کەمیدیای ڕەش، کە لەسەر بوونی خەیاڵی فاشیانەی دەسەڵات دروست بووە، نەك خەیاڵی شیعری! خەیاڵی فاشیانەی دەسەڵات فانتازی دروستکردنی دەسەڵاتێکە، بە بەشداریکردنی عەقڵی ئاویدیکەی جیاواز! دەسەڵاتی فاشی تەنها دەیەوێ بیرنەکەرەوە و ملکەچ و پاسیف و کەمئاگاکان بەشداری بکەن. بە دیوکەی دیکە لای شاعیر خەیاڵی فاشیانەی دەسەڵات، بە گشتی لە خەیاڵی فاشیانەی نەریتی کەمەڵگای دواکەوتوو جیانابێتەوە.

مرۆقی بیرنەکەرەوە، کەمئاگا، ملکەچ، پاسیف… هتد بە خەیاڵی فاشیانەی دەسەڵات دەبەخشێ، بەو هۆشە خەیاڵی فاشیانەی دەسەڵات

دوو جولە دەکات، یەکەکیان بە ئاراستەی گەوجاندنی گشت کەمەگایە، یەکەکیان بە ئاراستەی گەورەکردنی خۆن و فانتازیاکانی خۆی. لەسەر هەمان بنەماش دەسەڵای فاشیانە هەزی گەوجاندن، وەك وزەیەکی درێژنانەی ئارێنی دەخاتە بەر مرۆڤی ملکەچ، بیرنەکەرەوە، کەمئاگا و پاسیف، بەخشینی وزەی درێژنانە، بە مرۆڤی پاسیف دوو جولەی هەیە: یەکەکیان، پڕ لە وێنە و ئاواتی نادروست و ناواقیعی دەربارەی واقیع. یەکەکیان، لە ڕەگای وێنە ناوبراوەکانەوە مرۆڤی ملکەچ، بیرنەکەرەوە، کەمئاگا، پاسیف، خۆن و فانتازیا و ئومێدە گەورەکانی داهاتووی خۆی بونیاد دەنێت.
ڕەنگە ئەو خۆن و تڕەوانییەی دەسەڵات و مرۆڤی پاسیف بەو مانایە بە، کە خودی ژیان هەر ئەوەیە، کە هەیە! بەو مانایەی کە ژیان لە فانتازیا و خۆن و تڕەوانینی دەسەڵات جیا نابێتەوە. ئەگەر سیستمی پووچگەرایی بشە بێتە جێگای بیرکردنەوە، ئەگەر بنەمای ژیان تەکەکردنی خۆنی دەسەڵات و خۆنی تاك بە، ئەوە تەواوی ژیان و کرامەتی مرۆڤایەتی و جیاوازی و هەمەڕەنگی و کرانەوە بە بنبەستبوون دەگات.

دەرئەنجام:
1- لە ئەنجامی ئەو لەکەینەوەیدا بەمان دەردەکەوێت، کە عەباس عەبدوڵا یوسف شاعیرەکی جیاواز و یاخییە، بەردەوام لە دەسەڵاتی زمانی باو و لە سنورە سیاسی و نەریتە کەمایەتییەکان، ڕادەکات.
2- لەلایەك بەقسەهێنانی کەلەپور و فەلکلۆر و قسەی سادەی خەڵك و ڕاڤەکردنی مانا شاراوەکانیان، ڕاکردنە لە ئازادی، لەلایەکی دیکە ڕاکردنە لە بکەمەکایەتیبوون. هەر بەو مانایەش لە (لم نیازمە)وە بەرەو کەمیدیای ڕەش هەنگاو دەنێ. واتە لە سپیکردنەوەی ئازادی بە ڕەشبردنەوەی بیرکردنەوەی زمان هەنگاو بەرەو سنورەکانی زمانی گەڕانەوە دەنێت، لە بکەمەکایەتیبوونی زمانی گەڕانەوە دەبێتەوە و هەنگاو بەرەو نهێنی مانا و وێنە ڕەشکان دەنێت. لەوە لەنەو وێنە ڕەشکاندا ماڵئاوا بە ڕاڤەکردن بە بەردی گاڵتە دەسازێنە و بە شێوەیەکی نارِاستەوخۆ لەگەڵ ڕەشبردنەوەی گەڕانەوە و سپیکردنەوەی ئازادییەکانی لەو ماڵەدا دەمێنێتەوە، بەڵام لە هەردوو بارەکەدا تاکدەرەکانی لەگەڵ نانشیعر جیاواز دەکەوێتەوە.
3- کارکردن بە مانای گاڵتەئامێز و کەشفکردنی نهێنی تاریکی ژیان، کارکردنە بە کەمیدیای ڕەشی گەڕانەوە و خۆنی دەرچوون، لەوشەوە ئاوێتەکردنی شیعرییەتی سوریالی و بیرکردنەوەی دادایی، دەبنە هۆی سەرکی شەوانی ئازادی و شەوانی شیعرییەت! چونکە ئازادی و شیعرییەت کردەیە، گەڕانەوەی ژیان وەك بیرکردنەوە، کارە. دواجار

ژیانی شاعیر لە نێوونگەرایی، یان لە بوونگەرایی وەهمییەوە دادەخرێت. بەو مانایەش کارکردنی شاعیر بە بەدەستهێنانی وێنەی لەکچووی حەقیقەت، کارکردنە بە نێبوونگەرایی ئازادی... لە کۆتاییدا دەمەوێ بڵێم لەو دوو شێوە بیرکردنەوەیەی لەو لێکۆڵینەوە بەرجەستەیە: کردە وەک رووداوی شیعری، لە کار وەک حەقیقەتی گرِانەوە، بەردەوامتر و پرِ بەخششتر.

هەولێر 8/8/2024

پێشهاتەکانی سووریا و لێکەوتە ناوخۆیی و هەرێمییەکانی.. شرکە کرمانج

چەند هێزێک پێش ئێستا هەیئەی تەحریری شام کە هێکخراوەکی تیرۆریستی نزیک لە تورکیا-یە و پاشخانی دژگەتەوە بە هێکخراوەکانی قاعیدە و داعش، هێرشی کردە سەر شاری حەلەب، دووەم گەورەشاری سووریا. لە ماوەیەکی کەم سوپای سووریا شکا و شارەکەی چۆلکرد، هێک وەک ئەوەی لە ٢٠١٤ دا لە موسڵ ڕوویدا. ئێستا، کەم تا زۆر، تەواوی شارەکە بە فڕۆکەخانە و شوێنە ستراتیجییەکان لە ناو شار و دەوروبەری کەوتەتە دەست گرووپێکەی هەیئەی تەحریر شام و هاوپەیمانەکانی. هاوکات، بە پشتیوانیی هاستەوخۆی تورکیا، لە باکووری پارێزگای حەلەب، وردتر بڵێین لەو ناوچانەی کە پێشووتر تورکیا و گرووپی سوپای سووریای ئازاد داگیری کردبوون، هێرشیانە کردە سەر ئەو دەڤەرانەی کە لێژر دەسەاتی هەسەدە بوون. لە چەند هێزی هابردوو، ئەوانیش پێشرەفتی زۆریان کردووە و هێزەکانی هەسەدە وردە وردە ناوچەکانیان چۆڵ دەکەن. وێنە و نەخشە و جوگرافیا و پارسەنگی هێز تا ئێستا دەگۆڕێ، جارە نازانرێت کە دەخەکە چی بەسەر دێت، بەڵام سەختەوە پێش کەوتنی حەلەب. لەم بابەتە هەوڵدەدین هێڵ و کاریگەریی و دەرکەوتەکانی ئەم پێشهاتە نوێیە بە بکەرە سەرەکییە ناوخۆیی و هەرێمییەکان دەستنیشان بکەین.

سووریا، بەشار ئەسەد و ئۆپۆزسیۆنی

سەرتا دەبێت ئەوە بڵێین کە ژەمۆکەی بەشار ئەسەد لە دوای بەهاری عەرەبی و سەرهەڵدانی شۆڕشی ناوخۆ بە پشتیوانی سەهەز و لایەن لەلەواری مەرگ گەیاندەوە. هاوکات و پلان و بڕیاری سوپای پاسدارانی ئێران و چەکدارەکانی حیزبوڵای لوبنانی لەلایەک و هێزی ئاسمانی ڕووسیا لە لایەکی دیکە نەبا ژەمۆکەی ئەسەد دەربازی نەدەبوو. ئێستاش ئەو داماناەی سوپاکەی ئەسەد هاستەوخۆ پەیوەندی بە لاوازبوونی هێز سەهاوپەیمانە سەرەکییەکەیەوەی هەیە. گورزە بەردەوام و کوشندەکانی ئیسرائیل لە چەند ساڵی ڕابردوو و کوشتنی دەیان ئەفسەری پلەبەرز و لەدانی سەدان بنکە و بارەگای سوپای پاسدارن لەناو سووریا، تونا کانی ئێرانی لە بەهاناوەهاتنی ئەسەد تەواو کز کردبوو. هاوکات، هێرشەکانی ئیسرائیل بە سەر حیزبوڵا و کوشتنی زۆربەی هێرە زۆری سەرکردەکانی، بە حەسەن نەسروڵا-وە، لەگەڵ هەڵتەکاندنی ژێرخانی سەربازیی ئەو ڕێکخراوە هەم لە لوبنان هەم لە سووریا، ئەسەدی بە بەش کرد لە بازووەکی بەهێز کە لە ٢٠١١ ەوە لە خۆتی پشتەوە، نەک خۆتی دواوەی، سوپای سووریا شێوان بەدژی هێزە سوننە-ئیسلامگەراکانەوە دەکرد. بەجگە لەمە، سەرقاڵبوونی هاوپەیمانە نوودەوڵەتییەکەی ئەسەد، ڕووسیا، بە شێوەی ئەکرانیا، هێندەی دیکە بڕەی سووریا-ئێران-حیزبوڵای لەبڕانبەر هێزە نەیارەکانیان لاوازتر کردبوو.
لەپاڵ ئەمانە، ژەمۆکەی ئەسەد و سوپاکەی ماندوون و گەلی سووریا-ش ئەگەر ڕۆژێک لە ژێر پشتیوانی حکومەتیان کردبێت لەبەر چاوی ڕەشی ئەسەد نەبووە بەکوو لەبەر مەژووی ڕەشی گرووپە جیهادی و سەلەفییەکانە کە بەشی هەرە زۆری ئۆپۆزسیۆنی سووریی پێک دێنن. ئەمەش وای کردووە کە جارجار شەقام پشتیوانی لەو گرووپانە بکات بەدژی سوپای سووریا.

تورکیا

لەم ڕووداوانەی ئەم دواییە، تورکیا بکەری سەرەکییە. ڕەجەب تەیب ئێردۆگان، سەرۆکی تورکیا، دوای پەیمانوێکی زۆر لە ڤلادیمێر پوتین، سەرۆکی ڕووسیا، لە ٢٠٢٠ بە ڕێککەوتنێک گەیشت کە هەرچی پاشماوەی گرووپە تیرۆریستی و جیهادی و سەلەفییەکان هەیە لە پارێزگای ئیدلیب داێدە بدات. ئەمە لەو کاتە دابوو کە سوپای سووریا و ئێران و حیزبوڵا بە پاڵپشتی هێزی ئاسمانی ڕووسیا، حەلەب و ناوچەکانی دیکەی ژێر دەستی ئۆپۆزسیۆنی سووریا-یان یەک لە دوای یەک ڕزگار کرد. دیارە ئەوکات وا بەیار بوو کە ناوچەکە لە چەک دابماڵدرێت، بەڵام جەبهەجە نەکرا. تورکیا لەو کاتەوە ئەو گرووپانەی ئیدلیب و ئەوانەش کە لە ناوچەکانی جەرابلس و ئەلباب و

ئەزاز و عەفرین، دوای دەرپەراندنی هێزە کوردییەکان و هەسەدە، داعش دابوون، ئامادە دەکات بۆ هێرشکی ئاوا. پرسیارەکە ئەوەیە بۆ لەم کاتە؟
ئەوەی کە سیاسەتی دەرەوەی تورکیا لە ناوچەکە ئاراستە دەکات، پرسی کوردە. تورکیا بوونی کورد لە هەر شوێنێک وەک هەڕەشەیەکی وجودی دەبینێت، هەموو هەوڵێک دەدات بنبڕی بکات، ئەوەی بۆ نەکرێت گەمەی لاوازکردنی کورد دەکات. تورکیا پاڵنەری سەرەکی پشت ئەو جووڵەیەیە کە لەم هێڕانە لە حەلەب و سووریا هاتنەپێش. ئەو پەیوایە کە ئەمریکییەکان پشتیوانی کوردەکان دەکەن لە سووریا؛ ئێران و سووریا مامەڵەیان لەگەڵدا دەکەن، بەهێزیان نەکەن لاوازیان ناکەن. تورکیا هەڵی بەهێزیی بەرەی ئێران و سەرقاڵی ئەمریکای بۆ دەستاودەستکردنی دەسەڵات قۆزتەوە و دەیەوێت بۆ بەردەک چەندەک کێشکەیەک بکوژێت.
یەکەم، کورد (هەسەدە) سەرقاڵی شەڕ بکات، ئەگەر بەشی کرا لەگەڵی پەکەکەییەکانییەوە گورزی لە بوارشنێت، وەک ئێستا لە تەڵەفعەت و هێزەهەڵاتی حەلەب و هێگەی M4 دەبینرێت.
دووەم، ساڵێک زیاترە، تورکیا دەیەوێت دانوستان بکات لەگەڵ سووریا بۆ مەبەستی لاوازکردنی پێگەی کورد و گەڕانەوەی سوپای سووریا بۆ ئەو شوێنانەی کە هێزەکانی هەسەدە کۆنترۆڵیان کردووە، ئەمەش نەهاتووە ژێر بار. ئەم هەوڵەی تورکیا بۆ ئاراستەیە.
سێیەم، هەر لە هێڵکۆوتنی هێڵەوی هیند-کەنداو-ئەوروپا (IMEC) کە وا بەیار بوو بە ئیسرائیل-دا تێپەڕێت تا دەگاتە لەدانی حەماس و حیزبوڵا و پەکەکەییەکانی دیکەی ئێران و دانوستانەکان، تورکیای تەدا کەنارگیر کراوە. ئەمەش تورکیای نیگەران و تووڕە کردووە. ئەم جووڵەیەی تورکیا پەیامێکە بۆ هەمووان (ئیسرائیل، وڵاتانی کەنداو، ئەوروپا، ئەمریکا، تەنانەت هیندستان-یش) کە ئەمە ئەستاش یاریکەرێکی سەرەکین لە هێزەهەڵاتی ناوەڕاست و بە ئەمە نە ئاشتی نە شەڕ ناکرێن.
چوارەم، تورکیا ماوەیەکە دەیەوێت پەیوەندی ئاشتی لەگەڵ کورد لە باکوور زیندو بکاتەوە، بەڵام دەیەوێت بە کورد بڵێت کە ئەوە منم بەیار لە مافەکانتان دەدەم چونکە ئەوە منم کە لە ناوچەکە نێک هەر لە باکوور بەیاری شەڕ و ئاشتی دەدەم. بەکورتی دەیەوێت بە کورد بڵێت، کە وەک دەوڵەت باخچەلی گوتی، دەبێت بەن و خەڵادەستی ئەمە بکەنەوە.

ئێران و حیزبوڵا و "بەرەی مقاومە"
ئەگەر شەڕی داعش و دەرکەوتەکانی، هێزی ئێرانی گەیاندبێتە ترۆپک، ئەوا شەڕی غەززە و لەدانە جەرگبڕەکانی حیزبوڵا و حەماس تونا‌کانی

ئێرانی هێندە دابەزاندووە کە مەگەر شەڕێکی تاقەتپڕووکێنەکەی عێراق-ئێران (١٩٨٠-١٩٨٨) هێندە کاتی خەی لاوازی کردبێت. پێشهاتەکانی چەند هەژی هاوردوو ئەگەر دەیان هەکاری لە پشت بووبێت بەڵام هیچیان بە قەد کزبوونی ئێران و نیشانکردنی پەکسیەکانی کاریگەریی لەسەر ئەم شکستەی سووریا لەبەرانبەر گرووپە جیهادیە سوننەکانی سووریا نەبووە.

پەیوەندی ستراتیجی ئێران لەگەڵ سووریا دەگەڕێتەوە بۆ ساڵانی شەڕی ئێران وڕاق لەگەڵ عێراق، کاتێک کە بەجگە لە سووریا هەموو وڵاتانی دیکەی عەرەبی پشتیوانیان لە عێراق دەکرد. گرنگی سووریا بۆ ئێران لەگەڵ دروستکردنی حیزبوڵا لە باشووری لوبنان دەیان هێندە زیادی کرد. سووریا ئەو وڵاتەیە کە هیلالی شیعی تەواو دەکات، هیلالێک کە لە ئێرانەوە دەست پێ دەکات و بۆ عێراق و سووریا-دا تێپەڕ دەبێت بۆ باشووری لوبنان. بۆ واتایەکی دیکە، ئەو وڵاتەیە کە ئێران چەک و تەقەمەنی پێدا دەگەیەنێتە حیزبوڵا تاوەکوو هەڕەشە لە ئیسرائیل بکات. بۆیە وەک لە ٢٠١١، کاتێک گەڵای یەکەمی شەڕی ناوخۆی سووریا سەری هەڵدا، ئێران هەرچی لە توانایدا بوو خستیە گەڕ بۆ پاراستنی بەشار ئەسەد و ژەمەکەی، لەوەشدا سەرکەوتوو بوو.

ئێستا کە گەڵای دووەمی شەڕی ناوخۆی سووریا دەستی پێ کردووە، ئێران هەمان هەوڵ دەدات بەڵام لە پگەیەکی زۆر لاوازتر. پگەیەک کە ساڵانێکە کەوتۆتە بن هەڕەشەی هەزە ئاسمانییەکانی ئیسرائیل. هاوکات، بازووە بەهێزەکەشی، حیزبوڵا، شکاوە، هەر بەناو ئاڵای سپی هەڵنەکردووە، ئەگینا، لانیکەم لە لوبنان، هیچ کاتێک ئاوا پێوپووت نەبووە. هەر چەندێک بێت، چاوەڕوانی دەکرێت، ئێران و ئەوەی وەک "بەرەی مقاومە" خەیان دەناسێنن، دووبارە توناکانی خەیان وەگەڕ بخەن، بۆ ڕزگارکردنی حەلەب-یش نەبێت بۆ پاراستنی ژەمەکەی ئەسەد لە دیمەشق، درەخی نەکەن. بەڵام بۆ پشتیوانیی ڕووسیا، لەوانەیە نەتوانن ئەمجارە ئەسەد لە دامان ڕزگار بکەن.

ڕووسیا و بڕیارەکی دیکەی شەڕ

لە ئەیلوولی ٢٠١٥، تا ئەو کاتەی ڕووسیا هەزی ئاسمانی لە سووریا وەگەڕنەخست، هەموو چاودێران پێیان وابوو ئەمە نا سبەی ژەمەکەی ئەسەد، سەرکەای پشتیوانی ئێران و حیزبوڵا، دەکەوێت. ڕووسیای جەگرەوەی یەکێتیی سۆڤیەت لەو ئانوساتدا لە هەموو دنیادا تەنیا لە تەرتوس (شارێکی سووریا لەسەر دەریای ناوەڕاست) بنکەیەکی سەربازیی دەریایی هەبوو، پێشی وابوو بە گەڕانەوە بە گەڕپانی نوودوێتی وەک زلهێزێک سووریا ئەو بەردبازەیە کە دەکرێت لەیەوە هەنگاوی دیکە بهاوێت. بۆیە پاراستنی سووریا و ئەسەد ببووە بە

ئەولەویاتەکانی فلادیمیر پوتین. بە ماوەی پێنج ساڵ، هێز نەبوو هێزی ئاسمانی ڕووسی لە سووریا چالاکی سەربازی ئەنجام نەدات، تا دەرفەتێک بۆ جیهادییەکان و نەیارەکانی ئەسەد لە زەربەی خاکی سووریا، ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی هەسەدە نەبێت لەگەڵ ئیدلیب، کە وەک ئاماژەی پێ کرا، لە پێکهاتنێک لەگەڵ تورکیا کرا بە مەبەستی پاشماوەکانی داعش و قاعیدە و جەبهەت ئەلنوسرە، کە دواتر بەشی زەریان بووەوە هەیئەت تەحریر شام-ەی ئێستا سەرکردایەتی هەرشەکانی سەر حەلەب و حەماد دەکات.
هێزێک دوای هەرش بە سەر حەلەب، جارێکی دیکە هێزی ئاسمانی ڕووسیا بگەڕێتەوە. ڕووسیا، سەرقاڵی شەڕی ئۆکرانیا نەبا، تەواوی تواناکانی خۆی دووبارە لە خزمەت مانەوەی ئەسەد وەکار دەخستەوە، بەڵام ئەمجارە لەوانەیە وەک گەڕەی یەکەم نەتوانێت هاوکار بێت. لە هەڵگەی هەڵوەشێنەبێت، ئۆگەری زۆرە کە ڕووسیا فشارێکی زۆر بخاتە سەر تورکیا کە هەڵگری لە جیهادییەکان بکات تاوەکوو زیاتر سەرهێڵی نەکەن. ئۆگەر زۆرە کە تورکیا ئەوە بە ڕووسیا بکات، چونکە مانەوەیان هەمانی ئەسەد بە تورکیا ستراتیجی نییە، لانیکەم لە ئێستادا. ئەوەی گرنگە بە تورکیا، فراوان کردنی ناوچەکانی ژێر دەستی پرۆکسییەکانییەتی، هەم بە ناردنەوەی ژمارەیەکی زۆر لە ئاوارە سووریەکان کە تا هەڵبژاردنی داهاتوو، ئەردۆگان دەیەوێت لە کەمپە خەیانی بکاتەوە چونکە هەستکی دژە-سووری لە شەقامی تورکیا سەری هەڵداوە. هاوکات، تورکیا لەڵگەی بەرفراوانبوونی جوگرافیای پرۆکسییەکانی دەتوانێت فشاری زیاتر بخاتە سەر ئەسەد کە دەستبەرداری داواکانی تورکیا بێت و پشت لە کورد بکات.
لەم نەوەدا، ڕووسیا دەتوانێت هێزێکی کاریگەر و یەکلاکەرەوە هەم لە ئاستی دیبلۆماسی، هەم لە ئاسمانی سووریا، ببینێت. هێزێک کە هیچ بکەرێکی دیکە لەم ساتەدا ناتوانێت جگەڕەی بێت. لەبەرئەوە، پوتین لە چەند هێزی داهاتوودا ڕۆڵی شادروستکەر (king-maker) دەبینێت.

کورد و هەسەد
لە گەڕەی یەکەمی شەڕی ناوخۆی سووریا، هیچ لایەنێک بە قەد کورد قازانجی نەکردووە. دیارە باجەکەی زۆر قورس بووە، شەهید و بریندارێکی زۆر؛ وێرانبوون و لەدەستدانی بەشێکی زۆر لە هێزاقای کوردستان، وەک عەفرین و سەرە کانی و گرە سپی. سەرەڕای ئەمانە، جوگرافیای ناوچەکانی ژێردەسەڵاتی هەسەدە ئێستاش دوای لە دەستدانی هەندێک ناوچە لە گەڕەی دووەمی شەڕی ناوخۆ زۆر گەورەتر لە جوگرافیای ناوچە کوردییەکان. لەم گەڕەدا، تا ئێستا کورد

زۆرەمەندە لەبەر دوو هۆکاری سەرەکی. یەکەم، ئەو ناوچانەی کە لە دەستی داون زۆنی پچڕپچڕ بوون و تورکیا و پەکەکسییەکانی هەر زوو بە تەواوی لە ناوچەکانی دیکەی ژێردەسەڵاتی هەسەدە دایبڕین. دووەم، پشتیوانە سەربەخۆکەی کورد لە سووریا، کە ئەمریکایە، بەگشتی لە هێزەکانی هەسەدە دەکات و سەرقاڵی دەستاودەستکردنی دەسەڵاتیشن. ئەوە بەجگە لەوەی کە ئەمریکا زیاتر لە دژی بکەرە نادەوڵەتییەکان وەک داعش و گرووپە جیهادییەکانی دیکە بەرگری لە کورد دەکرد، بەتایبەت لەبەر ئەوەی جیهادییەکان لەژێر باڵی تورکیا خۆیان حەشار داوە، ئەمریکا خۆی دوورەپەرێز گرتووە، لانیکەم تا ئێستا.
بە کورد گرنگە لەم ئانوساتەدا خۆی لە شێوەی بەرەی ئیسلامی-ئێران-حیزبوڵا-مقاومە لەدژی بەرەی جبهەی تەحریر شام و جەیشی سووری حور و تورکیا بپارێزێت. واچاکە پێگەی خۆی لە مەنبەج و ناوچەکانی هێزەهەواتی فورات توند بکات. ئێگەر هەیە کە ئەمریکا و ئیسرائیل هێزەکانی هەسەدە بە دژی بەرەی ئێران و مقاومە بەکاربهێنن، ئێگەر ئەوە هووبدات و زەمانەتی پشتیوانی درێژخایەن لە کورد و ئیدارەی خەسەری نەبێت، زۆر خراپ بەسەر کورد-دا دەشکێتەوە. خە ئێگەر پشتیوانی مسۆگەر بکرێت تەوگلان لە شێوە لێگەڕ بەرەی ئێران، لەوانەیە زۆر بە قازانجی کورد کۆتایی بێت.

ئیسرائیل و ئەمریکا
حەماس ئەو گۆنگرەی هێزەهەواتی ناوەڕاستی هەڵگیرساند، ئیسرائیل و ئەمریکا سوودمەندی سەرەکی بوون لەو گۆنگرە. ئەوەی لە سووریا ئێستا هووددات، هاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ، دژەکۆتەی سەرکۆتنەکانی ئیسرائیل و شکستەکانی بەرەی مقاومە-یە. ئەو گۆڕەی شێوەی ناوخۆی سووریا ئێگەر بەدەستی ئیسرائیل-یش نەبێت ئەوە بە دڵی ئەوە، چونکە دوو بەرە کەوتوونەتە شەڕ لە دژی یەکدی کە هەردووکیان دژی ئیسرائیل-ن. ئیسرائیل حەزناکات هیچ بەرەیەک لەم بەرانە سەربکەوێ، بەتکوو پێی خۆشە شەڕەکە درێژە بخایەنێت و هەر دوو بەرەکە لاواز و پەرپووت بن. ئەوەی کە ئەمریکا و ئیسرائیل لەم هاوکێشە نوێیە نیگەران دەکات، باڵادەستبوونی تورکیا-یە. ئیسرائیل و ئەمریکا حەزناکەن ئەو بەشایەی لە ئاکامی لاوازبوونی ئێران هاتەگۆڕ لەلایەن تورکیا-وە پڕ بکرێتەوە.

بەکورتی، گۆڕانکارییەکان و پێشهاتەکان لە سووریا هەم خێران هەم چاوەڕوان نەکراو. بەجگە لەمە، بکەری دیکەش بەجگە لەوانەی باس

کران ئەگەر تا ئێستاش لە گەمەکە نەئاگابن لەوانەیە لە دواڕۆژکی نزیک تووبگلێن، لەوانە سعودیە و ئیمارات. ئوردنیش ئەجگار نیگەرانە لە سەرکەوتنی گرووپە جیهادییەکان چونکە ئەویش وەک سعودیە و ئیمارات دانویان لەگەڵ گرووپە ئیسلامگەراکان، بە تونديە و میانەوەوە، ناکۆک. هاوکێشەکان بە کام لادا لار دەبنەوە جارێ دیار نییە، بەڵام ئەوەی زانراوە کە بڕیاری ئێران و مقاومە لە داشکاندان و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە کوتاندایە. من زۆر جار گوتومە دەوڵەت لە قەیرانکاندا لە دایک دەبێت. پرسیارە سەرەکییەکە ئەوەیە، داخۆ کورد چەند ئامادەیە هەم بە قەزتنەوەی ئەو هەلانەی کە ئەم گەڵانکارییانە دەیانهێنە پێش لە ڕۆژاڤا و باشووری کوردستان، هەم بە دروست کردنی دەوڵەت، خۆنە گۆڕەکەی کوردستانیان.

تاوانی خوێن یا تاوانی ویژدان، کامیان بە ئازار ترن؟.. حەیدەر عەبدولڕەحمان

کاتێ ماکبەس بەهاندانی ژنەکەی بە دەست بەسەر داگرتنی دەسەڵات بەخەی و خەنجەر ژەهراویکەی هەڵدەکوتێتە ژوورەکەی (دنکان) پاشاو خەتانی خوێنی دەکات، ئەو کات پاشا لەخەوکی قوڵ دابوو.
هەرگیز ڕەَڕۆژ لەڕۆژان بیری لەوە نەدەکردەوە، لایەن نزیکترین و باوەڕپێکراوترین کەسکی نزیکی خۆی، بەم شێوەیە خیانەتی لە گەدا بکرێت و بەو دە قەیەوە بکوژرێ.

ئەوەندە نابا کاتێ (ماکبەس) دەستکانی بەخوێنی پاشای دەست و ئازیزی دەبینێ، پێشیمانی دای دەگرێ، هەموو گیانی دەلەرزێ، ئەوەندەی هەوەی سەینەوەی خوێنەکە دەدات، ئەو خوێنەکە لەبەرچاوی ناسڕێتەوە.
لەهەموو لایەکیشەوە گوێ ی لەقیژەی تاوان و هاوار دەبێت، هەموو دنیای لە وەك دێتەوە و دنیای لەبەرچاوی دا دەبێتە کەانکی تەسك کە نەزانێت چۆن لێی دەربازبێت ..
هەوو لەهەر کونیەك دەکات، قیژەو هاواری تاوانکە بەدواویەتی.

تەنانەت سروشتیش لەی یاخی دەبێت، کاتێ هەموو دەریاکان بەرەنگی سووری خوێناوی خەیان نیشان دەدەن.
ماکبەس ـــ بەر لەوەی تاوانەکە ئەنجام بدات، سوور بوو لەسەر ئەوەی (دنکان)ی پاشا ـ بکوژێ و قسەی ساحیرەکان بەنێتە دی، کەدەبێتە پاشا.
هەر ماکبەس نا ژنەکەشی، بەهەمان شێوە پێشیمانی دایدەگرێ و دووچاری ئازارێکی دەروونی دەبێت، کە لەشت بوون بچێت .
ئەوتا ماکبەس دەڵێت :
چی بکەم؟ ئاوی هەر هەموو زەریاکان دەستەکانم لەم خوێنە پاك ناکەنەوە.
ژنەکەی: ئەی من ؟ منیش وەك تۆ دەستەکانم بەخوێن پەڵە پەڵە بوون، بەڵام قەت ئەوەندەی تۆ هەست بەترسنۆکی و دەڵاوکێی ناکەم ماکبەس..
کەچی دواتر دەردەکەوێ ئازاری ئەو لە ئازاری ماکبەسی هاوسەری کەمتر نیە، کاتێ دەڵێت: دەرچێ، دەرچێ ئەی پەڵەی نەفرەتی!
پێت دەڵێم دەرچێ..
ئەم دیالۆگە، ئەو گرژییە دەروونییە گەورەیە نیشان دەدات کە هەردووکیان دوای تاوانەکە تووشی دەبن و بەرجەستەیەکی نایابی هەستکردن بە تاوانبارییە کە وردە وردە پەرەدەستێنێت.
ئەوتا ماکبەس کە بیری دێتەوە پاشا (دنکان) هاوڕێ ی لەخەوکی شیریندا کوشتووە، دەڵێت :
من لەگەڵ کوشتنی هاوڕێکەم، خەوتنیشم کوشت، بەیەك جارەکی تر خەوتن بەچاوی خەم نابینمەوە.
بەڵام شکسپیر هیچ دیالۆگێکی بە (دنکان) پاشا نەنووسیووە، لەکاتی کوشتنەکەی، ویستوێتی دیمەنەکە بخاتە نەو ئەتمسفیرەکی کپ و بەدەنگ و سامناك، بە ئەوەی ترسو کاریگەری ترسناکی تاوانەکە گەورەتر نیشان بدات.
هیچ دەرفەتێکی نەداوەتە (دنکان) هیچ قسەیەکی هەبێت بەهەزتر لەگەورەیی تاوانەکە، یاخود نیشاندنی ئازارەکانی بە ئەو خیانەتە گەورەیەی هاوڕێکەی..
چونکە شکسپیر پێی وا بووە، بەدەنگیەکە هەزی درامی دیمەنەکە بەهەزتر دەکات لای بینەر .
تا ئەو ئازارە دەروونییە ئەوەندە پەرە دەسێنێ، ژیانیان لەناو دەبات.
شکسپیر چی بەمرەفیەتی دەڵێت ؟
دیمەنی کوشتنی شا)دانکن(لەنمایشی (ماکبەس) لەوە تێدەپەڕێنێ کە ئەم دیمەنە تەنها هووداوێکی دراماتیکی بێت و پەیامێکی فەلسەفی

قووە بە مرۆڤایەتی بگوازێتەوە، بەکو لە ژیگەی ئەم دیمەنەو پاشهاتەکانییەوە، دەتوانین چەندین بیرکە و پەیامی سەرکی لە فەلسەفەی شکسپیر بدورینەوە، وەك :
1 .زیدەڕۆیی لە تاماحکاری و چاوچنۆکی، بەرهەمکەی لەناوچوونە:
شکسپیر دەری دەخات کە چۆن تاماحکاری سنوورێ ئەخلاقییەکان تێدەپەڕێنێت، لەوانەیە لە ئاکامدا ببێتە هۆی ڕووخانی مرۆڤ و ژیانی دەوروبەرکەی .
ماکبەس و ژنەکەی ژیگە بە تاماحی کوشتنە و ئارەزووی دەسەڵات دەدەن، بەسەر بەها مرۆییەکانیاندا زاڵ بێت.
ئەم نەخشیە دەروونیەش دەبنە بنەما بۆ دروست بوونی هەی تاوانی ترسناك و پەشیمانییەکی بەردەوام.

2.خیانەتکاری .. متمانە و مرۆڤایەتی دەکوژێت
کوشتنی (دانکان) پاشا، خیانەتکی دوو سەرن:
یەکەکیان دەرهەق بەهاوڵێیەکی دەسزو پاکی وەك (دانکان) پاشاو بە نمەکی و بەدڵسوشتی بەرامبەری، تەنیا لەپێناو کورسی.
دووهەمیان: خیانەت لەمرۆڤایەتی و بەها پیرۆزکانی.
3.تاوانکاری سزایەکی حەتمییە
شکسپیر تاوانکاری وەك هەڵکی دەروونی تەکدەر دەخاتە ڕوو، بۆیە ماکبەس و ژنەکەی ناتوانن لەتاوانکانیان ڕزگاریان بێت.
تەنانەت دوای سەرکەوتنی پیلانکانیان و گەیشتن بەئامانجکانیشیان، ئینجا کەشە گەورەکان دەست پێ دەکەن و وێژدان دەبێتە چەکی کاریگەری (دەنکان پاشا) بۆ تڕس سەندنەوە، بەئازاردانی دەروونی و ئەقڵ لە هەڵگرتن

4. خراپە سەرتا خاوەنکەی لەناو دەبات
شکسپیر دەیەوێت ئەوە نیشان بدات کە کاری خراپەکاری هیچ ئاسوودەییەك بەخراپەکار نابەخشێ وناتوانێت بە شەوێکی کاتیش سەقامگیری دەروونی بە زامن بکات، زەر جارانیش دەبێتە هۆکار بۆ شکاندنەوەی خراپەکاریەکان بەسەر بەدکارەکان خۆیاندا، وەك ئەو ئەنجامە تاڵەی ماکبەس و ژنەکەی لە کۆتاییدا هێنا بۆ خۆیان بووندا.
5. هێکوپێکی و دادپەروەری گشتگیر کوشتنی (دانکان) پاشا، تەنها تاوانێك نییە دەرهەق بە تاکەك، بەڵکو پێشێلکردنی نەزمی ئیلاهی و گەردوونییە.
شکسپیر ئاماژە بەوە دەکات کە دادپەروەرییەکی گشتگیر هەیەکە هاوسەنگی هادگرە، تەنانەت ئەگەر سزادان دواش بکەوێت، بەڵام لەئەنجامدا هاوکێشەکان هاست دەبنەوە.
شانۆگەری ماکبەس تا ئێستا لە زەر لە پایتەختەکانی دنیا نمایش کراوە وەك شانۆ و سینەما، لەشانەدا:
ئەکتەری ناسراوی بەریتانی (لەرانس ئۆلیفیە) لە پێنجاکانی سەدەی بیستەم شانۆیی ماکبەسی پێشکەش کردووە، کە تێیدا جەختی لەسەر لایەنی دەروونی کاراکتەرەکان کردەتەوە.
هەروا (تریفورنان) لەگەڵ تیپی شانۆیی شکسپیر ماکبەسی نمایش کردووە، کە تێیدا بە گشتی ئەتمۆسفیرەکی تەم و مژاوی و تاریکی دەرخستووە.
لەسینەماشدا بەهەمان شێوە ماکبەس جێگەی بایەخی سینەماکاران بووە، تا ئێستا زێتر لە 40 فیلمی سینەمایی لەسەر بەرهەم هاتووە.
یەکەم فیلم ساڵی 1946 لە دەرهێنانی (تەماس بلایر) بەرهەم هاتووە.
فیلمی دووەم ساڵی 1948 لە لایەن دەرهێنەری ئوسترالی (ئۆرسۆن ویلز) بەرهەم هاتووە، فیلمەکەی بەفۆرمەکی نوێ، بە ڕەش و سپی کاری سیناریۆو دەرهێنان و نواندنی بە کراوە.
سێیەم فیلم فیلمەکی ئەمریکی بووبەناوی (ماکبەس) ساڵی 1950 لە لایەن (کاترین ستیفنولهم) بەرهەم هاتووە.
فیلمی چوارەم(ماکبەس) ساڵی1954 بەرهەم هاتووە، لە دەرهێنانی (ماریۆ ئیقانی)
کورسی خوێناوی ـــ پێنجەم فیلم بوو دەربارەی ماکبەس، لە دەرهێنانی(کیرۆساوا)
جگە لەو چەند فیلمە 35 فیلمی دیکە دەربارەی (ماکبەس) لە لایەن چەندین دەرهێنەری ناسراوی جیهانی بەرهەم هاتووە.

دۆن کیخۆت سوارچاکی شۆتی، شۆشگۆری یاخی.. ئۆبدولموتۆلیب ئۆبدوڵڵا

دۆشۆ هۆردوو چۆمکی (شۆتۆتی) و (یاخیبوون) لۆ زۆقنۆبووونۆوۆی تۆرنۆبوونۆکی بۆردۆوامی دۆرووونی و واقیعی جۆگیری نۆریتگۆرادا کورت بکۆینۆوۆ. تاك بیر لۆ تۆسکردنۆوۆی سنوورۆکانی ناخ دۆکاتۆوۆ و کۆمۆگا بیر لۆ کۆنترۆڵکردنی بۆهاکانی رزگاری دۆکاتۆوۆ. شۆتی سنووری تۆرنۆبوونی ناخی تاکی داهۆنۆر، یاخی رۆگای رزگاری نیشانی کۆمۆگای مرۆقایۆتی دۆدات. یۆکۆمیان ئازادکردنی تاکۆ لۆ کۆمۆگا و دووۆمیان ئامانجی بۆدۆستهۆنانی رزگاریۆ لۆ واقیعی جۆگیر. ئۆازادکردنی تۆاك هۆوڵڵکۆ بۆ ئۆوۆی بۆبی بۆوۆی کۆ خۆت دۆتۆوۆ، بۆدۆستهۆنانی رزگۆاری پۆیوۆنۆدی بۆ دۆربۆازبووون لۆ پۆۆدراوۆ چۆسپاوۆکان هۆیۆ. کۆواتۆ شۆتی و یاخیبووون وۆك بۆردۆوامی گۆڵان و سۆیرورۆ، ئازادی و داهۆنان، داهۆنان و رزگاری لۆنۆو یۆکتردا لۆ گۆشۆدان.

کۆاراکتۆری ۆۆمۆانی دۆن کیخۆتۆی نووسۆری ئیسۆپانی (میگۆل دو سۆرڤانتۆس) هۆمای تۆپۆڵاندنی دابونۆریتی باوی چۆسپاو و سۆیرورۆ و گۆڵانۆ، دژی شۆپۆلۆ چۆسپاوۆکانی واقیعۆ، لۆ دۆریۆای بۆ سنووری ئازادیدا. ئۆو رۆمانۆ باسی ژیانی نۆجیبزادۆیۆکی ئیسپانی دۆکات، کۆ ناوی (ئۆلونسۆ کیشانو)یۆ و تۆمۆنی سۆرووی پۆنچا ساڵۆ، لۆگۆڵ خوشکۆزایۆکی و خزمۆتکارۆکی، لۆ گوندۆکی هۆرۆمی (لامنتشا)دا دۆژین. دۆن کیخۆت دوای خوۆندنۆوۆیۆکی زۆر، بۆ کردۆ (بوونی مرۆیی) خۆی بۆسۆر واقیعدا واڵا دۆکات، لۆ رۆگای بیروۆاکانییۆوۆ هۆوۆدۆات بۆ کردۆ، وۆك (سوارچاکۆك) داکۆکی لۆ دادپۆروۆری و چۆوساوۆکانی جیهان بکات، ئۆو جیهانۆی کۆ بۆهاکانی گۆڵان و سۆیرورۆ ناس ناکات. ئۆم چیرۆکۆ سۆرسوۆهۆنۆر بۆتۆ ئایکۆنۆکی فۆلسۆفی و ۆۆشنبیریی کۆ نووسۆران و فۆیلۆسوفان بۆردۆوام وزۆی لۆوۆردۆگرن.

واقیع
لۆنۆوان ئازادی و رزگاری

زەرجار شتی بە جیابوونەوە لە واقیع، یان تێکردنەوەی واقیعی چەسپاو دادەنرێت. وەک چۆن ئازادی وەک شتێش هەندە لە پێدراوەکانی ناسنامەی رزگاری رەتدەکاتەوە. ئەوەش بە ڕوونی لە شێوە جیاوازەکانی دنیا و تەکنیکی گێڕانەوەی سەرڤانتسی ڕەماننووس دەردەکەوێت. بەو مانایەش لای سەرڤانتس دۆن کیخۆتە مەحکومە بە خەیاڵ (هەموو شێوەکانی دنیاش مەحکومن بە ئازادی)، بەڵام خەیاڵ (ئازادی) بە کوێمان دەبەن؟ لە پشت ئەو پرسیارە داهێنان (رزگاری) وەستاوە، داهێنان هەمیشە لە گێڕان و سەیرورەی بەردەوامدایە. ئازادیش هەمیشە فەرمەکانی رزگاری بڕەو جڕی دەبات. بە کورتی خەیاڵی داهێنان هونەری وێناکردنی سەبڕە وەک حەقیقەت، سەبڕیش بڕەهەمهێنانەوەی گەمەی نا- نواندنەوەیە! خەیاڵی ئازادیش دەزینەوەی فەرمە جیاوازەکانی رزگاریە و رزگاریش بڕەهەمهێنانەوەی گەمەی نا- نواندنەوەیە.

جیاوازی ڕەمانی دۆن کیخۆتە لە تەکنیکی گێڕانەوە و وەسفکردنی پێوان لە هەموو ڕوویەکەوە (بۆتایبەتی لایەنی دەروونیی و کەمایەتی، گرێی ئەدەبی، ڕگەزی کتوپڕ) بڕجەستەیە. جیاوازی شێش و ئازادی، لە ساتەوەختە چەسپاوەکانی رزگاری لە نا- نواندنەکانی خۆی بەردەوامە. چونکە داهێنان و رزگاری مرۆڤایەتی لە سەیرورەی بەردەوام گێڕانی بەردەوامدایە.

شتێی تەقینەوەی فشارەکانی دەروونە و یاخی دنیا و ژیانەک تێتدەکاتەوە، کە مانای بەردەوامی گێڕانی قبوول نییە. بەڵێ دەتوانین (ئازادی) بە حاڵەتی شتبوون و یاخیبوون بە دژی واقیعی سەپاوی (رزگاری) بچوێنین، بەو مانایەش ژیان خۆن و خەیاڵەکانی شتێی و رزگاری ناسەت؟ دۆن کیخۆت پەماندەت، ئەگەرچی ئیگەی گوتاری ئازادی شێشگەرانە لەگەڵ گوتاری ناسنامەی رزگاری پەکەوە لە گۆشەی بەردەوامدان. کەواتە ژیان هەرگیز بەو مانایە نییە، کاتە رزگاری خەیاڵی ئازادییمان پێشێل دەکات، قبوولی بکەین؟!

کەواتە چیرۆکی دۆن کیخۆتە وێنەی کاراکتەری سەرکی وەک سەبڕی شکاو بە دژی پاڵەوانی هەرگیز نەبزیوو دەکێشێ. واتە ئەو گێڕانەوەیە جگە لە پاڵەوانی بزیوو، مۆنۆلۆگ، دانانی ڕگەزی فرە دەنگیی و گرێی ئەدەبی، کە بەشکی زۆری ڕەمانەکانی دنیای ئەمڕۆی تێنیوە و کاریگەری لەسەر زۆر لە کارە ئەدەبی و فەلسەفییەکان داناوە، زۆدە حەقیقەتیش دەکاتە کەرەسەی گاڵتەپێکردن.

دەستێپێکی دەڕەت: سەرڤانتس قووڵترین و بەهێزترین نووسەری جیهانە. شانۆنووسی ناوداری فەرەنسی مۆلێر، فرانس کافکا، گراهام گرین، ژنە نووسەری ئینگلیزی چارلۆتە… فرانس کافکا چیرۆکێکی بەناوی (حەقیقەتی شانشە پانسا) نووسیووە. تەماس مان لە ڕەمانی

(چیای جادوویی) لەژێر کاریگەری بیرکەکانی سەرقانتس، پاڵەوانێك هەندەبژرێ، کە لە کۆمەڵگاکەی دابڕاوە و لە گۆشتکەی فەلسەفی ناوخۆیی لاسایی شێتی دێن کیشۆت دەکاتەوە. ئامانی (پاسەوان لە کۆگەی شەفان) سالینجەر، هەر لەژێر هەمان کاریگەری (کولین)ی پاڵەوانی هەوەسدەرات پاکی منداڵانە بپارێزێت، بە ئەوەش کۆموکوێیەکانی جیهانی ئاستەقینە فەرامۆش دەکات.

ئازادی
وەک ئامرازی بەدواگەڕانی رزگاری

دەتوانین لەو سەردەمەی کە تێیدا دەژین، سەردەمی مەدەرنە، کاراکتەری دێن کیخۆت نەک وەک شێت ببینین، بەڵکو وەک فیلەسوفێک ببینین، کە لە رێگای یاخیبوون بە دژی دابونەریتە سەپاوەکانی کۆمەڵگا، هەوڵی خۆ دەزینەوە دەدات. ئازادی ناوەوە لەو چوارچێوەیەدا بە ئەمە وادەردەکەوێت، کە ئامرازێکە بە بەدەستهێنان و بەردەوامی ئازادی و رزگاری. (بە نموونە) فرێد لە تیۆرە دەروونیەکانیدا پێشنیاری ئەوە دەکات، کە دابڕان لە واقیع دەتوانێ وەڵامێک بێت، بە پێداویستیە دەروونیە قووڵەکان و دژە هەوڵێک بێ، بە دەربازبوون لە فشارە ئاستەقینەکانی ژیانی مرۆڤ. بەڵام دابڕ ژیان لە گۆڕانی بەردەوام و سەیرورەی بەردەوام دابڕێت.
جەنگێ بەناوبانگەکەی دێن کیخۆتەی سەرقانتەس لە دژی (ئاشی با) جەنگی مرۆڤی مەدەرنە لە دژی ئەو هێزە ستەمکارە زەبەلاحەی کە کۆنترۆڵی ژیان دەکات. ئایا ئەمانە هەمای سیستمی کۆمەڵایەتی و سیاسیین، کە تاک ناتوانێت بەریان بگرێت؟ تێڕوانینی دێن کیخۆتە بە ئەم کارگە زەبەلاحانە تەنها نیشانەی بەرفراوانی خەیاڵ و شێتیەکەی نیە، بەڵکو نیشانەی بەرفراوانی ئازادیەکە، کە هەمیشە دنیا وەک سیستەمێکی تەحەداکەر دەبینێ. میشێل فۆکۆ لە کتێبی مێژووی شێتی دووبارە چەمکی شێتی تاقی دەکاتەوە، کە تیایدا باسی شێتی وەک حاڵەتێکی یاخیبوون لە عەقڵانیەتی ڕۆها دەکات.
دێن کیخۆت وەک کاراکتەرێک دەمێنێتەوە، کە نوێنەرایەتی گۆڕانی بەردەوام بەدوای خەیدا دەکات، لە جیهانێکی ڕیالیزمی بەڵایەندا. چیرۆکی ئەم شێتە، پرسیار لەسەر مانا و خەیاڵ، ئازادی و رزگاری، حەقیقەت و سەبەر... دەوڕوژێنێت و خوێنەر بانگهێشت دەکات، بە بیرکردنەوە لە ژیان، بە شێوازێکی بەردەوام گۆڕاو و جیاواز. دژە لەو گۆڕانەویدا شێتی بانگەشەی ئازادی بەردەوام بێ و (ئاشی با) دەڵاڵەت لە جۆگیربوونی هەبژاردەکانی رزگاری بکات، کە مرۆڤی داهێنەر لە گۆڕان بەدوای ناوەوەی خەیدا پێی رازی نیە.

هەولێر 5/11/2024
...

سەرچاوەکان:

- میغيل دی سيرفانتس. دون كيخوتە. ترجمة عبدالرحمن البدوي. دار المدى للثقافة و النشر.سوريا.1998
- عبدالهادي سعدون. 400 عام على رواية «دون كيخوته»: الفارس النبيل لا يزال يحارب طواحين الهواء!.
- دون كيشوت: فارس الجنون وحكمة التمرد على الواقع- جميل سليم ، 4 تشرينی دووەمی 2024.

تراجیدیای سەرکەوتن و شکست لە هاوسەنگی ئاژەڵاتی ناوەڕاستدا.. ئاریان کەرکوکی

هەزی ناکۆک و کوشتار و وێرانکاری و دیمەنی توندوتیژی و پەنابەران و کۆچبەران لە ناو دەوڵەتەوە، کارەساتێکە بە سیناریۆی بیرمەندانی خاڵی لە مرۆڤایەتی داڕژراوە زەرجار لە کارەساتکانی جەنگ و شۆڕشکوپک و ناکۆکان لە شاشەی تەلەفزیۆنی سەرتایبدا دەبینرێت ، و فەرمولکردنی دوای ئەو پشکوتنانەی لە زانستە تەکنەلۆژیەکان لە ساڵی ١٩٠٠وە بەدەست هاتوون پەڕەی سەندووە. ئەوەی جێگەی سەرنجە ئەویە کە ئاژەڵاتی ناوەڕاست کێکی دیار و بەرچاوی هەیە لە ئەنجامدانی ئەی کارەساتباردا، کە سەرکردەکانی تیشکیان خستۆتە سەر، و یەکێک لە تایبەتمەندیەکانی شکستە لە شۆڕشکاندا سەرکەوتن و هەر شۆڕشێک کە لایەنە ناکۆکەکانی ئاژەڵاتی ناوەڕاست لەگەڵ نەیارەکانیان ئەنجامی دەدەن، شۆڕشی سەرکەوتنە، ئەیشتنیش بەرەو شۆڕشکان سەرکەوتنەکە کە دەبێت لە مژوودا یادی بکرێتەوە و ئەمەش وەک ڤایرسێکی ئاژەڵاتی ناوەڕاست وایە لە فەلسەفەی شۆڕش و شۆڕشکاندا ، کە دواهەمینیان شکستە لە کەرتی غەززە و شکست لە

لوبنان، باشترین نموونەش شکست لە بەرامبەر سەرکەوتندا دەرکەوت لە درێی ئەلسەحاف لە کاتی شەڕی کەنداو و شەڕکانی شەڕی هەشت ساڵەی نێوان عێراق و ئێران، . کە هەردوولا لە شکستی بەردەوامدا بوون، بەڵام سەرکەوتن دروشمی ئەوان بوو. هەنووکە . شەڕی یەک ساڵ و دوو مانگ وەک شەڕک بوو کە شەوازی تەکنیکاو بوو لە نێوان نزیکبوونەوەی سوپا و سیستەمی میلیشیاکاندا، لە هەموو ئەو شەڕە گەورەکاندا درێژترین شەڕ بوو کە ئیسرائیل لە هەموو بەرەکاندا کردوویەتی پێ بوو لە سەرسوڕهێنەر کە هێگاکانی تەدا دیاری دەکرد هێگایەک کە نزیک بوو لە مەحاڵەوە وەستان، وەک چۆن ئەوانی تر وەستابوون، سەرسوڕمانی سەرەتای بوومەلەرزەیەک بوو لە ٧ی تشرینی یەکەمی ٢٠٢٣، سەرسوڕمانی خێراگریی شەڕی غەززەی لە بەرامبەر لەشکرکێشی تەکنەلۆژیای ئیسرائیلدا بەرهەمهێنا، هەروەها سەرسوڕمانی… فراوانبوونی بۆ ئاوەی بگرێتەوە جوگرافیای ناوچەکە لە هەڤخەوە تا نەقورە تا باب المنداب. هەروەها ئەمەش بوو هەی سەرسوڕمانی نیگەرانی فەرمی و جەماوەری نەودەوەتی بۆ شەوێک کە پێشتر ڕووی نەدابوو، پاشان سەرسوڕمانی دادگای دادی نەودەوەتی و بەیارەکانی و دادگای تاوانکار و ئاو فەرمانە دەستگیرکردنانەی کە دەریانکردبوو، و زەرەکیان دیار و شاراوە بوون شتەکان، کە بەهەی ئەم شەڕەوە بەرهەم هێنراون، درێژترین و تووندوتیژترین شەڕە لە هەموو شەڕکانی هەژەماتی ناوەڕاست. لە یەکێک لە درێژخایەنترین ململانێکانی ئاو سەردەمدا، شەڕکەران ڕوویان دا کە لە هێگای هێکەوتن و لێکتێگەیشتنەکانی ئاگربەستەوە بۆ ماوەیەکی کاتی یان هەمیشەیی ڕاگیرا. زەرجار بە دەستوەردانی دەرەکی ئەنجام دەدرا، کە بە بەیارنامەی ئەنجومەنی ئاسایش گەیشتە لوتکە. دوایین هێکەوتنی ئاگربەست دوێنێ ئەنجامدرا، و لە بەربەیانی هەژی چوارشەممە، بیست و حەوتی تشرینی دووەمی 2024 جەبەجێکرا، دەرئەنجامی لێکتێگەیشتنی پاسوانەکان، ئێران، پارەزەری هەسەدە، و ئەمریکا، پارەزەری هەسەدە بوو ئیسرائیل. بەرژەوەندی دایک و باوکێک لەسەر پەیستی ئاگربەست کەبووەوە، بە هاندانی دەناڵد ترەمپ، سەرەکی هەبژەردراوی ئەمریکا، کە ڕازی بوو خەاتەکی دێنەوایی بداتە ڕکابەرەکەی لە هەبژاردنەکاندا، بایدن، بۆ ئاوەی شانازی پەوە بکات بە ماوەی ماناوەی ماوەی سەرکایەتی و ژیانی، کاتێک… هانی ناوبژیوانی ئەمریکی ئامەس هەچشتاینی دا کە لە هەوەڵکانیدا بەرەو پشەوە بچێت، لە کاتێکدا ئێران پەیستی بە هاندانی نەبوو؛ بەهەی هەشاریەکەی لە هەستیاری ئاو شەست هەژەی کە ماوە بە وەرگرتنی پەستی سەرکایەتی ترەمپ و پەستی بەیاردان لە واشنتەن. کاتێک دایکان و باوکان ڕازی دەبن، خوێندکارەکانیان هیچ

ڕەگەزپەرستی تریان نییە جگە لە پابەندبوون و بە قسەکردن ئاوەی ڕووبدا وەک سەرکەوتنکی ڕوون نیشان بدەن کە هەموو زیان و قوربانیدانک لە پێناویدا بە بایەخ دەکرێت! سەرەڕای تێپەڕیوونی هاتنی دوایین ئاگربەست و ماوەتاوە بەهەی پێویستی هەموو لایەنگانی شەڕکە بێ، لە شوێنی ئاگربەستکی شەست ڕۆژدا کە ڕەنگە ئینکوباتارک بێت بە هەوڵکی سیاسی کە لە ئاگربەستکە تێپەڕێت ، بە ئاوەی بچێتە ئاپۆپەی، وەک سنووردارکردنی سنووری وشکانییەکان. ئەمەش دەرگای ئاشتی و ئاسایبوونەوە دەکاتاوە هاوشێوەی "ئاشتی و ئاساییکردنەوە" کە لە ناوچەکەدا بەدیهات و سەقامگیر بوو و ئەمەش ئاوەیە کە ئاستوخە ئاماژەی پێکرا و چاوەڕوان دەکرێت بەردەوام بێت لە کارکردن لەسەری، کە پێشتر بە خرایی جیاواز دەستیپێکرد و لە کاتی ئەم شەڕەدا. لە مەسەلەی شەڕ و ئاشتیدا هیچ بەدەر نییە لەو حوکمانییەی کە هەموو شەڕکەران بەرەوڕووبات، ئاویش ئاوەیە کە ئاگربەست پرۆنسیپ و یەکلاییکردنەوەی سیاسی هەوڵە و هیچ ڕستەیکی بەسوود نییە: پرۆنسیپکی بە هەوا. خاڵی دەستپێک لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و لە هەموو شەڕکاندا ململانێی سەرکییە لەگەڵ ئیسرائیل و بنچینەکەی پرسی فەلەستینە، و سەبارەت بە بوونی ئەو لە ململانێدا بۆچوونێن چیت پێ خۆش و چی هەڵدەبژێریت… هەکارەکی ڕاستەقینە یان بیانوویەک، پابەندبوونکی پرۆنسیپی، ئایدیەلۆژی، تاکتیکی یان چارنووسساز، ئابووری یان بازرگانی، یان بەرگێک بە ململانێ ناوخۆیی و نەوانیانکان و بەرنامەکانی لایەنکان و ئاپەرتکانی کودەتا سەربازییەکان، لە واقیعدا هەموو ئەمانەن. ئەمەش لەبەر ئاوەیە کە شوێنکی گەرمی سووتانی ئەفسوناویە، خاوەنی توانای کوژاندنەوەی مەحاڵ، یان وەک کانزایەک کە ئەو شلەیەی کە دەتوانێت بیتوێتەوە هەشتا داهێناوە. بەڵام ئەم شوێنە گەرمە ئەفسوناویە تایبەتمەندییەکی هەیە کە وای لەدەکات ئامادەبێت بە چارەسەرکردن و چارەسەرکی ڕیشەیی دەستپێکی ئاگربەستە لە بەرەی غەززەدا، وەک دوانە لوبنانییەکەی، بەمەرجێک دەستبەجێ بچین بە چارەسەرکردنی ڕەگەکەی فەلەستینییەکان و عەرەبەکان ئامادە نین تا ئاپۆپەی سنووریکانی هاوکاری بکەن.

کتێب\ لە ئەمریکاوە ناسین، دەزینەوە، شیکردنەوە.. غازی حەسەن

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..

GhaziHassan_AmricaDownload

کتێب\ غەریب شێدا.. نووسینی: لیەر مەنتەف.. وەرگێرانی: د. عەدنان حەقی و موکەرەم رەشید تاڵەبانی

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..

Mukaram_AdnanHaqiDownload

پێنوسەکەی لیا.. چیرۆک بە منارەان.. عەلی حەمە رەشید

لیا جانتاکەی کردەوە، هەموو پێداویستییەکانی قوتابخانەی تێدابوو، تەنیا پێنوسەکەی نەبێت کە زۆری بە گرنگ دیار نەبوو، ئیتر بە دایکی وت دایکە گیان نازانی پێنوسەکەی من لە کوێدایە؟دایکیشی بە پێکەنینەوە وتی جا کچی ئازیزم پێنوسی خۆت من نازانم لە کوێدایە، بۆی بگەڕێ تا دەیدۆزیتەوە.دایکی ڕۆیشت ..لیا سەرجەم ئەو

شتانێی کە لە ناو جانتاکەیدا بوو دەریهێنان، پێنوسەکەی دیار نەبوو. ئیتر کوتە بیرکردنەوە وتی باشە ئەو پێنوسەی من دەبە چی لێهاتبێت! لەم وتووێژەدا بوو لەگەڵ خۆی، لەپڕ دەنگەکی ناسک هاتە بەرگوێی و وتی: لیا لیا دەتەنگ مەبە ،من لێردام. ئەویش تەماشایەکی ئەملاولای خۆی کرد بینی لەسەر ڕەفەی پەرتوکخانەکە لەبەر دەم گۆڤارێکی منداڵانەدا وەستا بوو، ئەمیش چوو بۆ لای تا بیهێنێت، بەڵام پێنوسەکە وتی من نایەم هەر بەخۆم لێرەدا دەبم. لیا وتی ئەی نازانی من پێویستیم بەتە هەیە دەمەوێت وێنەی جوانت پێ دروست بکەم . پێنوسەکە وتی: من خۆ هەر بە وێنە کێشان دروست نەکراوم.

لیا وتی: ئەی بە چی تر؟

پێنوسەکە وتی :من ئامادەم هەموو ئەو زانیاریانەی کە تۆ دەیزانیت بینوسم.

لیا وتی: جا من زانیاریم لە کوێوە دەست دەکەوێت؟

پێنوسەکە بە پێکەنینەوە وتی: لە گۆڤار و پەرتوکەکانەوە.

لیا وتی : چۆن؟

پێنوسەکە وتی: تۆ کاتێک دەخوێنیتەوە زانیاریەکان وەردەگریت، چونکە خوێندنەوە وەکو خەراکی مێشک وایە.

لیا وتی: بەڵێ ڕاستە، ئەوە من هیچ ناخوێنمەوە بۆیە ناتوانم هیچ بۆتە بنوسم.

پێنوسەکە وتی: بەڵێ بەڵێ ڕاستە لە ئێستاوە دەست پێبکە لەم گۆڤارەی لای منە دەست پێبکە.

لیا وتی: لەئێستاوە بۆیا دەدەم کە دەست بکەم بە خوێندنەوە.

پێنوسەکە وتی: من هاوڕێی وەک تەم پێویستە تا منیش سەربەرز بم بە زانیاریەکانی تۆ و بیانخەمە سەر کاغەز.

لیا گۆڤار و پێنوسەکەی هەڵدەگرێ لەسەر کورسیەکەی خۆی دادەنیشێت و دەست دەکات بە خوێندنەوە و پێنوسەکەی و تیانوسکیش بەرانبەر خۆی دادەنێت.

دوای ماوەیەک بە گەرانیەوە دەڵێت:

پێنوسەکەم لەگەڵمایە…هاوڕێیەکی بە وەفایە

بۆ من هاوکار و پێویستە…بۆیە لەلام خۆشەویستە

پێنوسەکە وتی:

ڕاستە هاوڕێی ئازیزی تەم…جێی شانازیی و سەربەرزیی بەم

کام زانیاریی و وتەی جوانە…دەزانی جێی سەرنجدانە

بیە تا بێت بنوسم زوو…بیکە بە دیاریی بۆ هەموو.

کاریگەری هەکارە بایۆلۆجییەکان و بەماوییەکان لەسەر دۆفتاری مرۆڤ و هەروەها ژینگە، چۆنیەتی خولەکە لەم پێشکێشکردنە..١٦٥..

ابراهیم موحەمەد(ئەبواهام لینقای).

زنجیرەی ١٦٥.

لە ڕوانگەیەکی زانستییەوە، دۆفتاری مرۆڤ دیاردەیەکی ئاڵۆز و فرەهێندە کە لە ئەنجامی کاریگەری بەردەوام و پێکەوەگرێدراوی هەکارە بایۆلۆجی، بەماوییەکان و ژینگەییەکان دروست دەبێت. مەشکی مرۆڤ وەک سیستەمێکی پێشکەوتوو، بەردەوام لە گۆڕان و کاردانەوەدایە و ئەزموونەکانی ژیان دەتوانن کاریگەری قوواڵیان لەسەر دروستبوونی دۆفتار و هۆسۆکەوت هەبێت. هەرمۆنەکان و نیرەترانسمیتەرەکان دۆخێکی گرنگ دەبینن لە دیاریکردنی چۆنیەتی کارکردنی سیستەمی دەروونی و هەستەکی، بە جۆرێک کە گۆڕانکارییەکی بچووک لەم سیستەمانەدا دەکرێت کاریگەرییەکی بەرچاو لەسەر دۆوشت و هۆسۆکەوتی تاک دابنێت. هەروەها، ئەو ژینانەی کە بە میراتەوە دەگوازرێنەوە، هەر یەکەیان بەشدارن لە دیاریکردنی لایەنە جیاوازەکانی کەسایەتی، لە توانا هەشیەکان تا هەستە کەمۆسیۆنەکان. ئەم پەیوەندییە بە شێوەیەکی بەردەوام لە نێوان ژینگەی دەرەوە و سیستەمی بایۆلۆجی ناوەکی ووددات، کە بە "ئەپی-ژنێتیک" ناسراوە، واتە ئەو پەیوەندییەی کە تیایدا ژینگە دەتوانێت کاریگەری لەسەر چالاکی ژنەکان دابنێت بەبێ ئەوەی گۆڕانکاری لە ناوەڕۆکی ژنێتیکی ووبدات.

لەم وتارەدا، بایەخ بە لێکۆڵینەوەی قووڵی کاریگەرییە بایۆلۆجی و بەماوییەکان دەدەین کە دۆخێکی گرنگ دەبینن لە دیاریکردن و ئاراستەکردنی دۆفتاری تاکەکەسی و کەمۆنایەتی.

بنەما ژنەتیکییەکانی ڕەفتار
ژنەکان وەک نەخشەی سەرەکی ئەو فاکتەرانەن کە کاریگەریان لەسەر ڕەفتاری مرۆڤ هەیە. توێژینەوەکان نیشان دەدەن کە هەندێک تایبەتمەندی ڕەفتاری وەک هۆشیاری، هەستەکان، و توانای کۆمەڵایەتی بوون بە میراتی ژنەتیکی دەگوازرێنەوە. بۆ نموونە:
گۆڕانی ژنی MAOA: ئەم ژنە کاریگەری لەسەر مایلی تووندوتیژی و ڕەفتاری دەروونی هەیە.
ژنی سیروتۆنین (HTT-5): پەیوەندی بە هەستەکان و توانای مامەڵەکردن لەگەڵ ستڕەس و زەغتەوە هەیە.

کاریگەری نیرۆبایۆلۆجی
مێشک وەک ناوەندی سەرەکی بیاردان و ڕەفتار، پشکنینی ئەزموونی کیمیایی و بایۆلۆجی تەدا ڕووەدات کە کاریگەری ئاستوخیان لەسەر هەڵسوکەوت هەیە:
نیرۆترانسمیتەرەکان: دۆپامین، سیروتۆنین، و نەرئەپینەفرین ڕۆڵی گرنگ دەبینن لە کۆنترۆڵکردنی هەست و سۆز.

هەرمۆنەکان: تستۆستیرۆن و کۆرتیزۆل کاریگەری بەرچاویان لەسەر ڕەفتاری کۆمەڵایەتی و سایکۆلۆجی هەیە.

هۆکارە ژینگەیی و بایۆلۆجییەکان
تەنها بوونی ژنەکان بەس نین، بەڵکو کاریگەری ژینگە و ئەزموونەکانیش گرنگن. پشکنینێک بە ناوی "ئەپی-ژنەتیک" نیشان دەدات کە چۆن ژینگە دەتوانێت لە چالاکی ژنەکان بگۆڕێت. ڕەفتاری مرۆڤ بەرهەمی تێکەڵبوونی ئاڵۆزی هۆکارە بایۆلۆجی، بەماوەیی، و ژینگەییەکانە. تێگەیشتن لەم پەیوەندییە ئاڵۆزە دەتوانێت یارمەتیدەر بێت لە باشتر تێگەیشتن لە خەمان و یەکتر.

سەرچاوەکان:

/https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/4Yg0w109-1

https://europepmc.org/article/med/21835681-2

-3
https://pure.psu.edu/en/publications/effects-of-stress-through
-out-the-lifespan-on-the-brain-behaviour

/https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16988657-4

سمینارێك لەسەر جینۆسایدی کورد لە کۆنگرەی 23 ی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی لە شاری لاهای هۆڵندا

تۆری (KONCICC) بە هاوکاری بەشێك لە ڕێکخراوەکانی تایبەت بە جینۆساید, لە چوارچێوەی کۆنگرەی 23ی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی لە شاری لاهای هۆڵندا, ڕۆژی سێشەم 3-12-2024 کاتژمێر 8:30 بەیانی بە 9:45 بەیانی, لە هۆڵی (Antarctica), لە چوارچێوەی چالاکییەکانی ASP23سمینارێك ڕێك دەخات بە ناونیشانی (مانەوەی شوێنەوارەکانی جینۆساید و کیمیاباران لە کوردستانی عێراقدا), تیایدا کۆمەڵێك دادوەر, پارێزەر, نووسەر, چالاکوان و قوربانی بەشداری دەکەن.

هاوکات پیشانگایەك لەسەر جینۆسایدی گەلی کوردستان لە ئامادەکردنی وێنەگر باست عەبدلجەبار... هەموو ڕۆژێکانی کۆنگرەکە نمایش دەکرێت.

- مامۆستا حەمەی حەمە ساڵح ..... کاریگەری چەکی کیمیایی لە کاتی ئۆپەراسیۆنەکانی ئەنفال لە کوردستانی عێراق ١٩٨٧ – ١٩٨٨
- دادوەری خانەنشینی دادگای باڵای تاوانەکانی عێراقی عەباس حەمزە خدر ستانداردەکانی دادگاییکردنی دادپەروەرانە لە هۆسوکەوتی دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق
- پارێزەری خەبەخش ئیاد کاکەیی هەوڵەکانی قوربانیانی چەکی کیمیاوی شاری هەڵەبجە بۆ بە دادگایی گەیاندنی کەمپانیاکانی چەکی کیمیاوی
- قوربانی رزگاربوو دارا محەمەد عەلی ساڵح ..... خەریك بوو زیندە بە چاڵ کرێم

- چالاکوانی جوتیاری عوبەد محەمەد داود شوان ….(کەشەی زەوی جووتیارانی کورد و تورکمان لە کەرکوك) مەژوو و دەرفەتکانی چارەسەر .

پارێزەر ڕەمزیە محەمەد ساڵح جەباری و چالاکوان مریەم کەریم فەتاح بەرەو ڕووبووونەوەی بە شودانی کچانی 9 ساڵانە لە عێراق وەك تاوانێکی نەوەوەتی.

بەڵوبەری سمینار هەمن حەسیب .
ئامادەکاری سمینار عەلی مەحمود
بۆ پەیوەندیکردن: عەلی مەحمود : واتس ئاپ 009647503714620